

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історії України**

**Спеціальність: 032 Історія та археологія
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ ЛЯСКОРОНСЬКОГО

Виконала:

Бахмат Валерія Валеріївна,
студентка VI курсу ІСТм-1-23-2.0д

Науковий керівник:

Михайловський Віталій Миколайович,
професор кафедри історії України,
доктор історичних наук, професор

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Огляд історіографії.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	12
1.3. Методологія дослідження.....	17
РОЗДІЛ 2 СТАНОВЛЕННЯ ВАСИЛЯ ЛЯСКОРОНСЬКОГО, ЯК	
НАУКОВОГО ДІЯЧА.....	22
2.1. Біографічні відомості про життя і діяльність Василя	
Ляскоронського.....	22
2.2. Процес формування інтересу до історії у Василя	
Ляскоронського.....	32
2.3. Спогади про Василя Ляскоронського Катерини Мельник-Антонович та	
Василя Дубровського.....	37
РОЗДІЛ 3 НАУКОВИЙ ДОРОБОК ВАСИЛЯ	
ЛЯСКОРОНСЬКОГО.....	47
3.1. Археологічна діяльність вченого.....	47
3.2. Наукові письмові видані та не опубліковані праці	
вченого.....	59
3.3. Нумізматична діяльність Василя Ляскоронського.....	70
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наукова спадщина видатних вчених минулого є невід'ємною частиною розвитку історичної науки та формування цілісного уявлення про інтелектуальне надбання нації. У цьому контексті наукова діяльність Василя Григоровича Ляскоронського (1860–1928) посідає особливе місце. Вчений 37 років займався науковою діяльністю, як різнобічний історик, археолог, педагог, нумізмат та дослідник історичної топографії. Він зробив вагомий внесок у вивчення історії українських земель.

Однак, попри значущість його праць та активну участь у науковому житті свого часу, постать В. Г. Ляскоронського, на жаль, залишається недостатньо відомою широкому загалу та іноді незаслужено забутою у сучасній історіографії, про що свідчить його відсутність у деяких профільних довідкових виданнях.

Актуальність дослідження постаті В. Ляскоронського зумовлена кількома чинниками. По-перше, необхідністю відновлення цілісної картини розвитку української історичної науки кінця XIX – першої чверті XX ст., в якій йому належить значне місце як учневі та представникові школи Володимира Антоновича.

По-друге, його робота у проведенні археологічних розкопок (Софійський собор, Золоті ворота, урочища Лиса Гора) та роботі з унікальними колекціями (нумізматичні зібрання) є цінним для сучасної археологічної та музейної практики, особливо в контексті збереження та дослідження культурної спадщини в умовах сучасних викликів. Також важливим залишається глибокий джерелознавчий аналіз, який був притаманний Ляскоронському, що є важливим прикладом для молодих дослідників.

Використання праць вченого доводить важливість теми магістерської роботи. Адже нерідко вчений у роботах описував спогади від учасників подій, використовував архівні матеріали, як вітчизняні так і закордонні. Проте на жаль, значний науковий доробок вченого, включаючи його монографічні праці та

архівні матеріали, залишається недостатньо введеним до наукового обігу, а його внесок у різні галузі знань часто розглядається фрагментарно.

Таким чином, комплексне дослідження життєвого і творчого шляху Василя Ляскоронського дозволить не тільки заповнити існуючі прогалини в історіографії, але й актуалізувати його наукову спадщину для подальших досліджень історії та археології України.

Об’єкт дослідження – наукова діяльність Василя Ляскоронського.

Предмет дослідження – напрямки, методи, результати діяльності Василя Ляскоронського та його вплив на розвиток історичної науки.

Мета дослідження: Комплексне дослідження життя та наукової діяльності Василя Ляскоронського, визначення його місця і значення в українській історичній науці кінця XIX – першої чверті XX століття.

Завдання дослідження:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію;
- описати життєвий шлях та етапи становлення Василя Ляскоронського як вченого;
- дослідити його археологічну і топографічну діяльність;
- охарактеризувати внесок В. Ляскоронського у розвиток нумізматики в Україні;
- проаналізувати наукові праці вченого;
- виявити особливості його наукових поглядів, методики дослідження та їх вплив на подальші дослідження у відповідних галузях знань;
- висвітлити діяльність В. Ляскоронського у наукових установах та його роль у збереженні історико-культурної спадщини.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1860 по 1928 роки, зосереджуючись на етапах активної наукової діяльності Василя Ляскоронського. Нижня межа визначається 5 січня 1860 року – народженням Ляскоронським. Верхня межа датується 1 січня 1928 року, коли помер вчений.

Географічні межі дослідження охоплюють територію України, яка була у складі Російської імперії, зокрема регіони, пов'язані з життям вченого та його науковими дослідженнями, такими як Київська, Чернігівська, Полтавська, Катеринославська, Харківська губернії. Зауважимо, що географічні межі охоплюють не тільки територію тодішньої України. Розглядаючи діяльності Василя Ляскоронського, варто зазначити його закордонні поїздки до: Курської губернії, Німеччини, Швейцарії, Франції, Нідерландів, Англії, Австрії.

Методи дослідження:

- класифікації – для проведення розподілення наукової діяльності вченого на педагогічну, нумізматичну та археологічну діяльність;
- біографічний, щоб описати життєвий шлях В. Г. Ляскоронського від народження до смерті;
- теоретичне узагальнення та систематизація для об'єднання наявної інформації у загальну концепцію.

У праці застосовано принципи історизм, наукової об'єктивності та достовірності.

Наукова новизна отриманих результатів: Наукова новизна дослідження полягає в комплексній характеристиці наукової діяльності В. Г. Ляскоронського в різних галузях історичної науки, введення в науковий обіг маловідомих фактів його біографії та наукового доробку, а також визначенні його ролі у становленні української археології, нумізматики та історичної топографії наприкінці XIX – на початку XX століття в контексті розвитку вітчизняної історіографії.

Практичне значення отриманих результатів: Результати дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії української історичної науки, археології та нумізматики, у викладанні відповідних навчальних курсів у закладах освіти, а також у музейній та пам'яткоохоронній діяльності для популяризації спадщини видатних українських вчених.

Апробація дослідження представлена у виступі на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна в світовому історичному просторі» з доповіддю «Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського» (м. Київ, 22 листопада 2024 р.).

Структура роботи: Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел і літератури (57 позицій опрацьованих матеріалів), додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд історіографії

У наш час творчість та життя вченого вже знайшли деяке висвітлення у вітчизняній історіографії. Проте в основі усіх біографічних публікацій, які були присвячені В. Ляскоронському, лежить некролог, а практично спогади близької подруги та колеги вченого – Катерини Мельник-Антонович. Істориків поєднувала не тільки постать українського історика, етнографа, археолога В. Антоновича, а і роки спільної роботи, особливо в межах ВУАН. Власне саме К. Мельник-Антонович Василь Ляскоронський заповів власний архів та редагування невиданих ним робіт¹.

У сучасній історіографії відносно В. Ляскоронського присутні в основному радянські штампи. Для прикладу, О. Ситник відносить дослідника до «ліберально-буржуазного напрямку», хоча зазначає тут же, що «на відміну від істориків, що в деяких питаннях стояли на позиціях націоналізму буржуазного, історичні погляди В. Г. Ляскоронського були повністю позбавлені тенденцій національних», на що нібито вказує відсутність у його роботах «твердження про Київську Русь як колыску тільки нації української», проте у роботах дослідника взагалі дане питання ніяким чином не порушується². Тому можна зробити висновок щодо відсутності твердження про «колыску трьох братніх народів».

Також в українській сучасній історичній науці простежується і деякий регрес відносно постаті В. Ляскоронського. Якщо раніше роботи науковця були предметом огляду в курсах узагальнених з історіографії, то в наш час його

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вєнадського Ф. 23. № 909. Арк. 2 зв. (Лист К. Ляскоронської до М. Бережкова від 5 лютого 1928, з Києва в Ніжин).

² Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. *Український історичний журнал*. 1990. №2. С. 88 – 89.

постать не потрапляє в поле зору вітчизняних вчених-історіографів³. Незважаючи на збільшення кількості досліджень постаті вченого з 2000-х років.

Серед праць присвячених життю та діяльності В. Г. Ляскоронського, варто згадати, біографію науковця досліджували Ярослав Примаченко у «Життєвий шлях Василя Ляскоронського» описуючи біографічні дані від народження до смерті, навчання в Університеті Св. Володимира, педагогічна діяльність, науковою діяльністю у Всеукраїнській академії наук (ВУАН)¹.

О. М. Ситник представив діяльності Василя Григоровича, як археолога у статті «Василь Ляскоронський як археолог», де проаналізував причини появи інтересу вченого до археології, приналежність до Київської історичної школи В. Антоновича, дослідження у бопланознавстві, розкопки на території Софійського собору, Золотих воріт, з'ясував його участь у проведенні та підготовці XI–XV археологічних з'їздів. Головною задачею роботи було розкриття постаті, як археолога².

Ф. Андрощук у статті «Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського)» провів короткий опис найважливіших подій у житті вченого, його дослідження землі Переяслава Руського, історичної топографії Києва, розкопки Золотих воріт та Софійського собору, нумізматичні дослідження вченого. Розкриваючи творчий науковий шлях вченого від студентських років до останньої роботи у Лаврському музейному містечку³.

Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. Центр пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури; Описує як проходили розкопки за участю Ляскоронського на Лисій горі, ділянка, яка була досліджена, а також археологічні пам'ятки, які були знайдені⁴.

³ Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 494 с.

¹ Примаченко Я. Життєвий шлях Василя Ляскоронського. *Грінченко-Сетон: міжнародний журнал молодих науковців*. 2020. Т. 1. № 1. С. 96–102.

² Ситник О. М. В. Ляскоронський як археолог. *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 111.

³ Андрощук Ф. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського). *Ruthenica. SEMINARIUM*. 2023. Спец. випуск. С. 162–193.

⁴ Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. Лубни: ВКФ «Інтер-Парк», 2016. С.3.

В. В. Дубровський у статті «Профессор В. Г. Ляскоронський» ділиться своїми спогадами про педагога в університеті св. Володимира. Завдяки цій праці ми маємо уявлення про педагогічну діяльність вченого з вуст очевидця, що є важливим науковим доробком під час вивчення Василя Григоровича, як вчителя. В. Дубровський детально описав, як проходили лекції, який матеріал вивчався¹.

Постать вченого досліджував Д. Гордієнко та випустив декілька статей по його діяльності:

- «Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909–1913) та його особова справа (1923)», описано біографію вченого та надано оригінали автобіографій і особової справи²;
- «Василь Ляскоронський та його дослідження з історії Реформації у Франції», де описано конкурсну працю, яка стала кандидатською роботою. Особливістю виступило те, що написана робота по всесвітній історії та по архівним джерелам Франції³;
- «Василь Ляскоронський та Єгор Редін: епізод зі взаємовідносин у контексті XII Археологічного з'їзду», де описано, як історик був делегований на з'їзд і обраний секретарем Ради з'їзду 14 серпня 1902 р. та взяв активну участь у XII Археологічному⁴;
- «Спогади учасника Кримської війни Прокопа Підпалова у записі Василя Ляскоронського» було перекладено працю науковця з російської на українську мову без втрати сенсу і переробки видання⁵.

¹ Дубровський В. В. Профессор В. Г. Ляскоронський. *Український історичний журнал*. 1965. № 3 – 4. С. 47–50.

² Гордієнко Д. С. Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909–1913) та його особова справа (1923). *Український археографічний щорічник*. 2013. Вип. 18. С. 654–678.

³ Гордієнко Д. С. Василь Ляскоронський та його дослідження з історії Реформації у Франції. *Література та культура Полісся*. 2017. № 88. С. 151–163.

⁴ Гордієнко Д. Василь Ляскоронський та Єгор Редін: епізод зі взаємовідносин у контексті XII Археологічного з'їзду. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. Вип. 3. 2013. С. 85 – 92.

⁵ Гордієнко. Д. Переклад з видання: В. Ляскоронский, Воспоминания Прокофия Антоновича Подпалова, участника в Дунайском походе 1853–4 гг. и в Севастопольской обороне, К. 1904. С. 102–123.

Завдяки дослідженням Д. Гордієнка можна детальніше ознайомитися з життям та творчістю Василя Ляскоронського. Роботою науковця в Археологічному з'їзді, з архівними матеріалами та безпосередньо з учасником важливої історичної події – Кримської війни.

Шейко Д. у статті на 164-ту річницю з дня народження вченого «Археолог Василь Ляскоронський. Ми маємо знати про нього більше» розкрив особистість вченого, як талановитого дослідника. Детально описав археологічну діяльність науковця, а саме роботу на розкопках Золотих воріт. Експедиції на території Полтавської губернії та інтерес В. Ляскоронського до історії епохи Руси та праць Гійома Левассера де Боплана¹.

Зразок 3. у «Історія колекції мінц-кабінету університету св. Володимира у 20–30-ті роки ХХ століття» та «З історії нумізматичної колекції Церковно-Археологічного музею при Київській духовній академії» описала вченого, як нумізмата. Про роботу В. Ляскоронського по зберіганню різних нумізматичних колекцій, їх сортування та опис².

Мої власні дослідження спадщини вченого, представлені у роботі «Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського» описано розкопки на території собору, які знахідки були знайдені, а також діяльність та вплив вченого на перебіг роботи. Значний вклад у розкопки безпосередньо був здійсненим В. Ляскоронським. Вчений приймав активну участь у розкопках, робив нотатки, а насамперед був керівником розкопок. Важливістю розкопок можна вважати висновки до яких дійшов вчений під час археологічних розвідок. За отриманими даними було встановлено, що фундамент побудований з дерев'яної конструкції з балок та цегли датованої XVII ст. Виявлено, що наземна споруда, яку досліджували була

¹ Шейко Д. Археолог Василь Ляскоронський. Ми маємо знати про нього більше. URL: <https://zmist.pl.ua/blogs/arheolog-vasyl-lyaskoronskyj-my-mayemo-znaty-pro-nogo-bilshe> (дата звернення: 21.04.2025).

² Зразок 3. Історія колекції мінц-кабінету університету св. Володимира у 20–30-ті роки хх століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(145). С. 28–33.

невисокою, невеликою і зробленою з дерева і пізніше обкладена цеглою. На думку вченого приміщення слугувало схованкою для речей у часи давньої доби. Підтвердженням цього є знахідки знайдені у льоху, а саме монети XIII – XIV ст. (празький гріш) та шматки червоної плити – шиферу¹.

Загалом вивчення наукової діяльності історика досліджували багато вчених у різні роки. Нажаль про внесок В. Ляскоронського до археології, педагогіки, нумізматики та загалом історії згадували по періодично. Основні праці за роками можна поділити на:

- 1919 р. Петров М. «В. Г. Ляскоронский. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время» та 1929 р. Мельник-Антонович К. «Василь Григорович Ляскоронський: (некролог)» – записки історико-філологічного відділу ВУАН;
- 1990 р., 1995 р., 2003 р. – відзначилися працями О. Ситник, О. Нестуля та С. Іванисько, де було описано біографію та археологічну діяльність вченого;
- сучасний період – найбільш різноманітний у вивченні діяльності вченого та характеризується 2013 р., 2016 р., 2017 р., 2020 р., 2024 р..

З чого можна зробити висновок, що постать В. Ляскоронського детально почали вивчати досить не що давно і значну кількість праць та документів з його особистого фонду є недостатньо вивченими.

Праці написані вище зазначеними вченими розкривають життєвий шлях та науковий доробок В. Ляскоронського. Проте значна кількість неопублікованих матеріалів та чернеток вченого є не розглянутою, а також не систематизованими для повноцінно розкриття діяльності вченого. Без опрацювань та додаткових досліджень розкрити усю наукову діяльність та внесок вченого нажаль є неможливим. Тому так і важливо розглядати архівні матеріали під час опрацювання теми роботи.

¹ Бахмат В. В. Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського. *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 52–54.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база роботи базується на опублікованих статтях вченого та архівних матеріалів з фонду В. Ляскоронського. Особливо важливе місце посідають архівні документи з Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУВ), зокрема, «Автобиографические заметки о начале увлечения стариной» описує спогади з дитинства Ляскоронського, які були одними з осново творчими для науковця у його історико-етнографічній діяльності¹.

Серед опублікованих джерел варто згадати наступні праці науковця:

- «Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві», де описано, як проходили розкопки під керівництвом Ляскоронського на подвір'ї Софійського собору, ділянка, яка була досліджена, а також археологічні пам'ятки, які були знайдені²;
- «Гільом Левассер-де-Боплан і його історико-географічні праці щодо Південної Росії: 1) Опис України; 2) Карти України» – стали важливим кроком вперед у бопланознавстві. Вчений розпочав розробку теми явно під впливом учителя – В. Антоновича та, на відміну від своїх попередників, намагався охопити всю творчість Боплана. Власне, однією з магістральних тем наукових студій В. Ляскоронського була історична картографія. На сьогодні цінність праці науковця полягає насамперед у тому що, він подав найкращий російський переклад твору³;

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 4.

² Ляскоронський В. Г. Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві. Науковий архів Національного музею історії України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 87.

³ Ляскоронський В.Г. Гільом Левассер-де-Боплан і його історико-географічні праці щодо Південної Росії: 1) Опис України; 2) Карти України. Київ, 1901. С. 24.

- «Спогади про проф. В. Б. Антоновича» – описав педагогічну діяльність В. Б. Антоновича та з неприхованим захватом розповідав про діяльність вченого в історичній науці⁴;
- «Спогади Прокопа Антоновича Підпалова, учасника Дунайського походу 1853–1854 рр. та Севастопольської оборони» – інтерв'ю вченого з солдатом, який приймав участь у обороні Севастополя та Дунайського походу. Описане, як розповідь П. А. Підпалова про події свідком, яких він став².

Серед неопублікованих праць, які зберігаються в архіві варто згадати: «Руская история с древнейших времен до монгольском нашествие» з 355 ст. розміщеною у трьох записниках. Робота описує історію Русі, її князів, думки іноземців, які приїжджали на територію Русі, а також згадується приїзд княгині Ольги до Візантії, географія та хрещення Русі, життя трипільці та хазарів. Мета написання не вказана, та робота нажаль є неструктурованою, що не дає можливості опублікувати доробок після смерті науковця³.

Також не опублікованою є «Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам». Це одна з праць, яка не стосуються історії України. Написана у студентські роки під керівництвом педагога І. Лучицького, який спеціалізувався на аграрній історії Західної Європи. Варто відзначити, що за неї вчений отримав срібну медаль та вона зарахована, як кандидатська. Загалом праця охоплює лише формотворчий період політичної історії французьких гугенотів. Особливістю роботи є значна деталізація подій і на перший план у реформації виводиться соціальний аспект.

Варто зазначити унікальність роботи, адже джерельною базою представлені невидані рукописи, які зберігаються в архіві на півдні Франції.

⁴ Ляскоронський В. Г. Невидані спогади В. Г. Ляскоронського про Володимира Боніфатієвича Антоновича як професора. *Україна*. 1928. Кн. 6. С. 70–81.

² Ляскоронський В. Спогади Прокопа Антоновича Підпалова, учасника Дунайського походу 1853–4 рр. та Севастопольської оборони (Пер. Д. Гордієнка). *Наш Крим*. 2016. Вип. 2. С. 102–123.

³ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 441. Арк. 355.

Проте ці матеріали були надані студенту педагогом, адже згадки про роботу в архівах Василем Григоровичем не фіксуються, а ось І. Лучицький працював у французьких архівах під час відрядження і часто ділився матеріалами з здобувачами освіти. Праця є збереженням і опрацюванням архівних даних, що дає можливість їх поширити у маси і покращити розуміння кальвіністського руху¹.

У 1913 р. була опублікована книжка В. Г. Ляскоронського «Київський Вишгород за удільно-вічового часу». Їх особливістю виступає революційний висновок, щодо згадки літописців про Вишгород чи значна їхня кількість відноситься не однойменного міста в кількох кілометрах на північ, а деякої місцевості на території верхнього Києва. У цьому ж місці розташовувана й гора Хоревиця, котру певні окремі дослідники Києва локалізували на підвищеному плато, де пізніше було побудовано Софійський собор².

Важливою працею у дослідженні діяльності та життя вченого є його дві автобіографії. Нажаль обидві роботи піддалися редагуванню, одна з боку Московського Археологічного товариства для довідника, а інша ніжинською редакцією. Варто враховувати той факт, що обидві біографії були підготовлені на замовлення для довідкового видання. Це пояснює виклад матеріалу від другої особи, а також підпорядковані певним стильовим вимогам. Проте незважаючи на це можна констатувати важливість даних робіт у формуванні опису життя вченого³.

Для висвітлення наукових інтересів В. Г. Ляскоронського у нумізматичній науці заслуговує на увагу листування, що зберігається в його особовому архіві. До його кореспондентів належали сучасники-колеги: історики, нумізмати, археологи, організатори музейної справи в Україні та аматори-збирачі монет. Він

¹ Ляскоронский, В. Г. (1885). Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI веке. Киев. 90 с.

² Петров М. Рецензія на книгу В. Г. Ляскоронського «Київський Вишгород за удільно-вічового часу. Записки історично-філологічного відділу ВУАН, кн. I, 1919. С. 121.

³ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

листувався як з представниками офіційних наукових установ і академічних товариств, так і з приватними особами^{1 2}. Також потрібно зазначити листування з сестрою Катериною, яка проживала у Франції. Одним з листів є власноруч переписані лекції по медицині Вальтера Олександра Петровича, що яскраво описує різноманітний інтерес вченого до різних наук³.

Особливе значення мають рукописи, присвячені вивченню античних монет: перша коректура статті «Римські монети, які знайдено на території м. Києва», опублікованої у збірнику «Український музей»⁴. Конкретну інформацію про археологічні відкриття містять нотатки про знахідки римських монет на території України й карти цих знахідок, виконані олівцем⁵. Ці матеріали представляли надзвичайно змістовні джерела для систематизації даних стосовно монетних скарбів, знайдених на території України в той період⁶.

Становлення і розвиток нумізматичної справи в системі української історичної науки радянського періоду – у 20-ті роки – розкриваються в офіційній документації службової діяльності В. Г. Ляскоронського. Так, фактичні відомості про стан і організацію нумізматичної справи містяться у звіті за 1924 р. професора В. Г. Ляскоронського, як вже керуючого нумізматичним відділом Лаврського музею при Політпросвіті, від 3 січня 1925 р.⁷

Діяльність ученого у галузі нумізматики відображають, передусім, біографічні документи з цього фонду: його «Curriculum vitae» (не раніше 1909 р.)⁸, «Особиста справа», написана В. Г. Ляскоронським, коли він був професором Київського археологічного інституту у травні 1923 р.⁹

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 158-159. Арк. 2.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 2.

³ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 493. Арк. 27.

⁴ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 7.

⁵ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. Спр. 64. Арк. 21.

⁶ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 28.

⁷ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 1.

⁸ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

⁹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 12.

Результатом його нумізматичних досліджень були наукові праці, опубліковані за його життя: «О находках римских монет в пределах Киевской и Полтавской губерний», надруковані у київських газетах та «Историческом вестнике» у 80-х і 90-х роках XIX ст., «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», у «Трудах XI Археологического съезда в 1899 г.» (т. 1) (М., 1901)¹.

Він надавав знахідкам великого значення як історичним джерелам, вважаючи їх важливим і вірогідним компонентом для аналізу стародавніх торговельних, культурних та політичних процесів, що відбувалися у Європі, зокрема, для аналізу «зносин Риму, Греції, Візантії, Сходу і Заходу з тогочасною людністю наших країн та культурних взаємин між ними за часів античних та пізніших. Результати цього дослідження він оприлюднює у доповіді «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», проголошеній на XI Археологічному з'їзді в Києві. Цілком позитивно схвалена доповідь була першим випробовуванням для молодого вченого².

«Римская монета в пределах России как исторический источник», з кількома картами, ілюстраціями, планами, знахідками монетних скарбів та поодиноких монет разом з речами римської культури, зазначаються торговельні і дипломатичні шляхи давніх часів од західних меж України та південного Помор'я аж до Скандинавії і далі на схід аж до Сибіру»³.

Важливість архівних матеріалів важко переоцінити, адже це матеріали, які знаходяться лише в одному екземплярі. Найчастіше характеризуються важкістю в опрацюванні через особливості почерку історичних постатей. Серед таких особливостей у В. Ляскоронського можна зазначити, що вчений інколи міг

¹ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. Бібліотечний вісник. 2004. № 2. С. 28.

² Там само – С. 28.

³ Там само – С. 28.

писати по боках та вздовж сторінок, щоб додати замітки і максимально вмістити текст.

1.3. Методологія дослідження

Методологічною основою магістерської роботи є джерелознавчі опрацювання вітчизняних вчених, праць В. Ляскоронського та його фонду. Зарубіжні праці з даної тематики нажаль є відсутніми.

Одним з головних методів при написанні магістерської роботи був метод збору даних за допомогою аналізу робіт присвячених діяльності наукової діяльності вченого, безпосередньо фонду та праць вченого. Серед дослідження фонду науковця, важливо виділити:

- листування історика;
- неопубліковані праці вченого.

Також крім архівних матеріалів було проведення опрацювання статей про постать та діяльність В. Ляскоронського, які датуються різними роками (від 1919 р. до 2024 р.). Тобто, евристичним методом було визначено джерела і література з зазначеної проблематики. Проведено дослідження літератури, описи справ фондів, тощо. Саме це є важливою умовою у комплексному об'єктивному аналізі джерельної бази. Завдяки методу було проведено аналіз основних праць В. Ляскоронського та інших вчених його письмових робіт, а також постать науковця, як педагога, археолога, нумізмата. Застосування цього методу було необхідним для об'єктивного подання інформації та виконання завдань магістерської роботи.

Під час написання роботи важливу роль відіграють принципи. Вони є спеціально створеними для систематизації знань і на відмінну від законів створені людиною, а не існують в природі. При цьому вони можуть виступати твердженням доказів певних наукових теорій.

Основою магістерської роботи стали достовірне висвітлення історичних подій, принцип об'єктивізму та принцип історизму. Використання історизму

дало можливість висвітлити наукову діяльність В. Ляскоронського у контексті об'єктивного, цілісного, усебічного дослідження. Завдяки цьому було визначено, що посприяло формуванню бажання стати науковцем, як розвивалася наукова діяльність вченого у археології, нумізматиці, педагогічній діяльності та загалом, як науковця. Тобто можна вважати, що на В. Ляскоронського значний вплив мало навчання в гімназії, університеті та знайомство з різними історичними постатями, як В. Б. Антонович, В. Хвойко, Ф. Камінський, А. Ертелем, І. Стеллецьким та інші.

Завдяки цьому принципу було визначено коли виникли джерела, зрозуміти і правильно трактувати їх. історичного явища, а саме виникнення, процес росту та результат в кінці. Однією з найважливіших у принципі історизмі дій є розгляд подій з точки зору часу, коли вони відбувалися, а не пізніше. При цьому особу не можна розглядати в абстракції чи поза часовими вимірами. Тобто головною задачею цього принципу є розгляду історичних подій, явищ, фактів у відповідності до історичних обставин, що і було виконано у магістерській роботі.

Історичний процес характеризується суб'єктивністю та об'єктивністю. При цьому на другий фактор впливає перший, який характеризується історичною особою. Так, як розвиток здійснюється через діяльність осіб та опосередковано. Окрім цього значно залежить від масштабу історичної постаті.

Принцип об'єктивності передбачає достовірне висвітлення інформації та наукових фактів без їх спотворення. Завдяки ньому уся інформація перевіряється на достовірність, розглядаються в суперечливості та різноманітності. Тобто усебічно, а не тільки з негативного чи позитивного боку. Важливість цього принципу неможливо переоцінити, адже саме він лежить в основі чесного і не упередженого ставлення до висвітлення фактів. Головною його метою виступає завдання бути учаснику інтелектуального процесу відповідальним та безстороннім. Передбачає використання інформації не, як спосіб самовираження, а як засіб передачі інформації.

Об'єктивність розглядаються разом з таким явищем, як суб'єктивність. Вона є важливою складовою для створення повноцінної історії. Завдяки цьому підбираються документи, факти, пов'язуються і аналізуються головні події. Також наближує історичне минуле, зберігаючи історичну відстань. Тобто, у роботі важливо поєднувати два явища – суб'єктивність та об'єктивність у гармонії та без зловживання того чи іншого поняття. Саме це формує висвітлення фактів різнобічно, а не з однієї точки зору. Дає можливість зображувати історію, як впорядковану і логічну. Завдяки дотримуванню цього принципу у магістерській роботі всі наукові факти висвітлено достовірно і порядно.

Метод класифікації є важливим під час встановлення зв'язку між джерелами та допомагає визначити особливості структури документації. Допомагає пізнати та усвідомити різноманітність джерел, об'єднувати їх за ознаками та визначити приховану і основну інформацію. За допомогою нього було проведено розподілення наукової діяльності вченого на педагогічну, нумізматичну та археологічну діяльність.

Наукові дослідження проводяться за певними правилами, які спрямовують і організовують науковий процес. Саме ці правила і називаються науковими методами. Це і є головною різницею між наукою та іншими способами пізнання. До методів входять операції, прикладні технічні прийоми та найзагальніші мисленнєві процедури.

Методи можна розділити за такими основними критеріями, як:

- систематизація;
- доведення фактичне;
- доведення систематичне;
- розслідування, яке представляє собою встановлення взаємозв'язків, подій, міри відповідальності та причин.

Завдяки ним було визначено та систематизовано, що саме вплинуло на бажання В. Ляскоронського займатися історією та стати вченим, систематизувати отримані дані з статей та архіву, визначити їх важливість для

історії, встановити погляди вченого та його спілкування з іншими історичними постатями, а також вплив В. Антоновича на становлення студента університету св. Володимира науковцем.

За допомогою методу аналізу було проведено опис життєвого шляху, етапи становлення Василя Ляскоронського як вченого, досліджено історичну топографію Києва та інші наукові праці наукового діяча. Також роботи інших вчених про історика і його роботу.

Логічний метод дає змогу узагальнити інформацію у формі теоретичних закономірностей. Завдяки цьому значний обсяг проаналізованих даних подається у логічному порядку в роботі та дає змогу легко його зрозуміти під час читання. Хронологічний метод дає змогу подати біографічні дані від народження до смерті В. Ляскоронського у хронологічній послідовності. Узагальнення дало можливості сформулювати чіткі висновки, як до розділів, так і загалом до всієї роботи. Метод порівняння дав можливість розкрити зміст документів та сформулювати повноцінну картину наукової діяльності вченого.

Археологічний метод використовується для вивчення писемних джерел, їх опрацювання, пошук, опис та відбір. Без цих основних аспектів повноцінно робота не могла бути опрацьованою. Використовуючи принцип узгодженої точності при публікації та недоторканності тексту було проведено відтворення тексту публікацій.

Біографічний метод дав можливість описати життєвий шлях В. Г. Ляскоронського від народження до смерті. Виокремити його навчання у гімназії та університеті. Описано місця де працював вчений та його діяльність загалом, аж до смерті. Цей метод дає можливість з'ясувати міжособистісні зв'язки, визначити місце та роль науковця у історичних подіях, наприклад розкопках Софійського собору, Золотих воріт, тощо.

Використанні різноманітних методів та принципів дало можливості послідовно, чітко та об'єктивно подавати інформацію про життя та діяльність В. Ляскоронського. Було не здійснено проведення суб'єктивних оцінок роботи

вченого та його вкладу в історію. За допомогою значної кількості джерел було проведено реконструювання епохи коли жив та творив науковець, а також часів, які були досліджені у роботах вченого.

Завдяки поєднанню методів та принципів було проведено результативне дослідження на достовірних результатах. Залучено під час опрацювання роботи значну кількість джерел, що дало змогу конструктивно охарактеризувати тематику роботи. За допомогою методів та принципів забезпечено строгу науковість під час висвітлення історичних даних. Виконано усі завдання дослідження, що дало змогу ефективно розкрити тематику праці.

У праці застосовано принципи історизм, наукової об'єктивності та достовірності. Серед основних методів дослідження варто згадати наступні:

- класифікація – для проведення розподілення наукової діяльності вченого на педагогічну, нумізматичну та археологічну діяльність;
- біографічний – для опису життєвого шляху В. Г. Ляскоронського від народження до смерті;
- теоретичне узагальнення та систематизація для об'єднання наявної інформації у загальну концепцію.

Загалом наукова діяльність В. Ляскоронського була дослідженою різними вченими, проте багато праць залишаються лише в архівних документах та постать є недостатньо відомою у суспільстві. Найбільше особу вченого почали вивчати лише з 2000-х років. При цьому розглядаючи архівні документи варто зазначити значний обсяг справ, з яких лише не значна кількість була розглянута науковцями.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ВАСИЛЯ ЛЯСКОРОНСЬКОГО, ЯК НАУКОВОГО ДІЯЧА

2.1. Біографічні відомості про життя і діяльність Василя Ляскоронського

Народився Василь Григорович Ляскоронський 24 грудня 1859 року (за старим стилем), за новим 5 січня 1860 р. у місті Золотоноша Полтавської губернії у не багатій родині дворянина.

Його батько – Григорій, закінчивши Ніжинський історико-філологічний інститут, працював учителем в міській школі. Мати Василя Ляскоронського, була із роду Максимовичів та закінчила Ніжинський французький пансіон. Так, згадується у листуванні між ніжинським колегою В. Ляскоронського М. Бережкова і сестрою вченого, остання згадувала: «В Ніжині був ще наш родич, а саме проф. Максимович, дядя моєї матері, що жив у м. Монастирищі».

Дітей у сім'ї було шестеро¹. Відомо, що сестра Василя Ляскоронського була жіночим лікарем. Катерина Ляскоронська окрім приватної медичної практики, перед Першою світовою війною одночасно була ще й лікаркою Києво-Подільської жіночої гімназії та викладачкою гігієни у жіночій гімназії².

Старший брат Василя – Володимир Григорович Ляскоронський народився 20 квітня 1858 р.³ на Лубенщині, навчався в Лубенській гімназії⁴, а після її закінчення вступив у 1878 р. на історико-філологічний факультет Київського університету Св. Володимира. Після завершення навчання в університеті отримав у 1882 р. диплом зі ступенем кандидата й упродовж двох років перебував при університеті як професорський стипендіат⁵.

¹ Примаченко Я. Життєвий шлях Василя Ляскоронського. С. 96–102.

² Горішнянська О. Українські містянки XIX – початку XX ст. Перепрочитання образів. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3482/164/135228/> (дата звернення: 21.11.2023).

³ Державний архів міста Києва (ДАК). Ф. 16, Оп. 465/2, Спр. 4797. Арк. 92–92 (зв.)

⁴ ІР НБУВ. Ф. 90 Оп. 1. Спр. 511. 23 арк.

⁵ ДАК. Ф. 16. Оп. 465/2. Спр. 4797. Арк. 92–92зв.

Загалом атмосфера в родині Ляскоронських значною мірою сприяла розвитку у дітей здібностей до науки, а особливо до вивчення історії та іноземних мов.

Здобуття освіти В. Ляскоронським почалося з домашньої підготовки. У 1872 році він вступає до 1-го класу гімназії в Полтаві, а через два роки, після того як помер його батько, він був змушений продовжити навчатися в гімназії у місті Лубни, де вчителював Ф. Камінський¹.

Після закінчення у 1880 році гімназії, В. Г. Ляскоронський, безпосередньо, вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, де в той період часу вже здійснював навчання його старший брат Володимир. Науковець також прослуховував лекції і на медичному факультеті, вивчав анатомію тварин і людини. Власне, це було викликане бажанням юнака оволодіти як можна більшими і кращими знаннями із природничих наук. В. Ляскоронський, навчаючись ще на першому курсі, прийняв важливе рішення перейти на медичний факультет. Проте, продовжив навчання на історико-філологічному факультеті. Завдяки інтересу до медицини допомагав сестрі Катерині з навчанням. Наприклад, відправляв власноруч переписані лекції по медицині О. П. Вальтера – науковця, якого прозвали батьком київської школи анатомів².

В одній із автобіографій, написаній українським істориком М. С. Грушевський згадуються студентські роки в діапазоні між 1886 та 1890 роками як період доволі нецікавий³. У навчальній діяльності переважало досить посилене вивчення класичної філології, а навчання було досить поверховим, у межах лише загальних курсів. Також не цікавими були семінари. Одним єдиним професором, що був вартий уваги М. С. Грушевського, був саме В. Б. Антонович, що у власних інтересах все більшою мірою відходив від історії та приділяв значно більше увагу «спокійнішим» сферам: історичній географії,

¹ Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. С. 88.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 493. Арк. 27.

³ Грушевський М. С. Автобіографія. *Архіви України: Науково-практичний журнал*. Київ, 1991. № 1 (225). С. 16–29.

археології та нумізматиці¹. Зважаючи на праці, які були опубліковані та збережені рукописні матеріали, дані науки найбільшою мірою цікавили також і В. Г. Ляскоронського.

Під час навчання в університеті був вчительським стипендіатом і отримував стипендію по конкурсу. Закінчивши у 1885 р. отримав ступінь кандидата з срібною медаллю за твір «Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции, в XVI столетии» по невиданим рукописним виданням².

Вже після завершення Університету Св. Володимира кандидат не одразу дістав посаду, хоч він і був у статусі стипендіата. Проте, ще за часів свого студентства, він був відомий як досить грамотний домашній вчитель та репетитор, а тому продовжував займатися викладанням у декількох родинах, у приватних гімназіях, а саме, у дівочій гімназії Ващенко-Захарченка, що в той час була однією із найкращих у місті Києві. Він досить добре заробляв, допомагав власній матері, та повністю взяв на себе оплату за освіту своїх молодших сестер³.

Одну із них – Катерину, вже після того, як вона закінчила навчання в гімназії, він віддав на навчання у Париж, шість років матеріально утримував її там, надсилав їй половину свого заробітку і дав змогу добре вивчити медицину⁴.

У той самий час В. Ляскоронський збирав відомості про монетні скарби. Власні літні вакації він проводив або в Полтавській області, де вивчав народний побут краю і топографію, чи виїжджав до сестри до Франції. Він прожив два роки у Відні, у родині російського священика при посольстві, реалізуючи обов'язки домашнього педагога. Саме там В. Г. Ляскоронський прослуховував лекції в

¹ Андросчук Ф. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського). С. 163.

² Гордієнко Д. С. Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909 – 1913) та його особова справа (1923). 654-678.

³ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 1929. Т. 24. С. 365.

⁴ Там само. – С. 365.

університеті, працював у бібліотеках, музеях, а також архівах, студіював в оригіналі матеріали із картографії стародавньої України. У той же самий час, зацікавившись ісландськими сагами, Василь почав вивчати мову та проводив листування із Ісландським історичним науковим товариством, що пізніше обрало В. Г. Ляскоронського почесним членом та запросило його до Ісландії. Саме даним запрошенням В. Г. Ляскоронський скористатися не зміг, однак, побував в низці таких європейських держав, як Швейцарія, Австрія, Нідерланди, Франція, Німеччина та Англія, а також працював у Сен-Жермені, Луврі, Берлінському та Британському музеях¹.

В. Г. Ляскоронський прилаштував свою другу сестру замість себе вчителькою до родини священника з міста Відень та повернувся до Києва. У 1891 році він одержав посаду вчителя географії та історії Третьої гімназії та у приватних школах, та записався в Університеті Св. Володимира своєю коштом кандидатом для підготовки до професури, що дозволило йому працювати у бібліотеці та певних установах Університету, а також користуватись порадою відповідних професорів².

В. Ляскоронський досить серйозно готувався до магістерського екзамену та працював із науковою літературою. Під час літніх екскурсій він також збирав відомості про монетні скарби, знахідки старовини, поодинокі монети на Київщині, у Києві, Полтавщині та друкував дані відомості у київських газетах, а також друкував власні археологічні розвідки у щомісячному історико-етнографічному та літературному журналі «Київська старовина»³.

Дана праця була написана настільки ґрунтовно, із залученням такої кількості літописних та археологічних матеріалів, на які досить часто посилався вчений, що витримала два видання та не втратила власного наукового значення й у наш час.

¹ Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. С. 89.

² Примаченко Я. Життєвий шлях Василя Ляскоронського. С.90–94.

³ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 369 – 370.

Дисертація викликала досить різку опозицію на історико-філологічному факультеті зі сторони правої професури, що просто не могла у відкритій формі виступити проти самого професора В. Антоновича, тому що мусила шанувати його високо-авторитетну, непохитну, тактовну особу, проте готова була вчинити прикрість за «інтригу українську» його магістранта. Така ж ситуація пізніше повторилась у випадку із одержанням кафедри Михайлом Грушевським у Львівському університеті, та у випадку зусиль професора В. Антоновича в справі про допущення на XI Археологічному з'їзді української мови в дебатах і доповідях разом із іншими слов'янськими діалектами та мовами¹.

Також вчений приймав участь у XII Археологічному з'їзді. Сам В. Ляскоронський в автобіографії також досить лаконічно висловився про участь: «Під час Археологічних з'їздів, що проходили в Києві і Харкові, В.Г. Ляскоронський був секретарем останніх, і під його редакцією вийшло дві книги «Известий» означених з'їздів, де коротко викладені як виголошені на з'їздах реферати, так і вся наукова діяльність з'їздів»².

В. Ляскоронський був делегований на з'їзд Історичним товариством Нестора Літописця. До того ж, 3 травня 1900 р. на засіданні підготовчого комітету XII Археологічного з'їзду при Історичному товаристві Нестора Літописця В. Ляскоронському було доручено зібрати до з'їзду інформацію про археологічні пам'ятки Полтавщини, для чого він мав обстежити такі повіті: Прилуцький, Лохвицький, Пирятинський, Роменський, Лубенський, Миргородський та Хорольський.

Про редагування «Известий» з'їзду також згадує К. Мельник, зазначаючи, що на XII Археологічному з'їзді В. Ляскоронського було обрано секретарем та редактором бюлетенів. Проте перегляд самих «Известий» не дає можливості підтвердити, як, проте, і спростувати цю інформацію.

¹ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 369 – 370.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

Однозначно, що В. Ляскоронський дійсно був делегований на з'їзд і обраний секретарем Ради з'їзду 14 серпня 1902 р. та взяв активну участь у XII Археологічному з'їзді в Харкові, де виголосив три доповіді¹, за якими підготував чотири публікації до «Трудов» з'їзду, а тематика статей відповідала завданню до Харківського з'їзду, можна припустити, що вчений просто не встиг закінчити намічених досліджень до початку роботи XII Археологічного з'їзду. Загалом же В. Ляскоронський підтримував тісні стосунки з Московським археологічним товариством, членом якого він був². Також варто зазначити, що В. Дубровський згадував вченого не тільки як учня В. Антоновича, а насамперед як відомий археолог³.

Важливо згодати, що під час навчання студента частини професури Університету Св. Володимира виявила небажання бачити у власних рядах українофіла Ляскоронського на деякий час закрило йому дорогу до Alma mater та примусило шукати роботу поза межами країни. Окрім опонентів офіційних дуже прискіпливі питання ставили дисертанту всі, хто досить відкрито виступав проти українства в цілому, майже чи не кожний член факультету.

Після закінчення захисту історико-філологічний факультет радився більш ніж годину, а професори Іконніков, Флоринський та ще певні вимагали від професора В. Антоновича запевнення, що його магістрант ніколи не шукатиме кафедри в Університеті Св. Володимира. Підтримка професора В. Антоновича, а також його однодумців перемогли. В. Ляскоронський здобув ступінь магістра, проте здобути приват-доцентури в Університеті Св. Володимира він не міг, оскільки і далі знаходився на колишній посаді вчителя та продовжував власні наукові дослідження⁴.

¹ Гордієнко Д. Василь Ляскоронський та Єгор Редін: епізод зі взаємовідносин у контексті XII Археологічного з'їзду. С. 85 – 92.

² Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський. Записки історично-філологічного відділу ВУАН. Кн. XXIV: Праці історичної секції / За ред. акад. М. Грушевського та проф. О. Грушевського. Киев, 1929. С. 372.

³ Дубровський В. В. Профессор В. Г. Ляскоронський. С. 47.

⁴ Ситник О.М. Василь Григорович Ляскоронський. С. 88 – 89.

У 1891 р. почав працювати на посаді вчителя історії та географії в Київській 3 гімназії, де числився до 1909 року. Після роботи вчителем перейшов на посаду професора російської історії в Ніжинському історико-філологічному інституті імені кн. Безбородко.¹ Звідси бере початок викладацька різнопланова діяльність історика в місті Ніжин. У ті ж самі роки дослідник досить плідно займався історією Київської Русі та стародавнього Києва, опублікував цілу низку робіт із даної тематики: «Володимир Мономах і його турбота про благо руської землі» та інші.

У 1898 р. науковець здав магістерські екзамени при університеті св. Володимира, а вже наступного року за захист дисертації на тему «История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст.» отримав ступінь магістра по російській історії. У 1899 р. В. Ляскоронський брав досить активну участь у підготовці XI Археологічного з'їзду в місті Києві, де українською мовою виголосив доповідь «Знахідки римських монет в області Середньої Наддніпрянщини». На основі знахідок римських монет I–III ст. вченим було висловлено деяке припущення про можливість існування міста Києва уже в той час.

Завдяки власним постійним зв'язкам із московськими професорами де читав лекції вже у травні 1903 року В. Ляскоронський подав прохання, а у вересні 1903 року отримав посаду приват-доцента у Московському університеті на кафедрі історії росії. Там він читав там лекційний курс із стародавнього періоду протягом чотирьох років. У власній дослідницькій роботі він продовжив археологічні студії, брав безпосередню участь в експедиціях та XII – XIV з'їздах археологів, надрукував нові матеріали із археології «Городища, кургани та змієві вали, що знаходяться в басейні р. Сули», досліджував історію Переяславської землі «До питання Переяславльських торків», звертався до литовської доби

¹ Там само. – С. 7.

історії України «Руські походи в удільно-вічовий час і похід князя Вітовта на татар 1399 р.»¹.

Паралельно педагог продовжував свою викладацьку діяльність у Третій київській гімназії. Час від часу він їздив до Москви, де вичитував певну частину свого курсу та знову повертався до міста Києва. У 1907 році вчений, нарешті, отримав приват-доцентуру на кафедрі історії росії в Університеті Святого Володимира. Розпочинаючи з 31 жовтня 1907 року він читав на історико-філологічному факультеті своєї Alma Mater лекційний курс російської історії аж до 1909 р..

Робота в університеті припинилася через переїзд до Ніжина. На 1913 р. вийшла перша автобіографія під час написання і випуску якої вчений числився професором Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородко і професором Ніжинських вищих жіночих історико-філологічних курсів, де читав лекції по історії Росії.

Розпочинаючи із 1916 року В. Ляскоронський здобув паралельно посаду ще і лектора з французької мови. В 1916 році було відзначено 25-річчя його діяльності у викладацькій галузі. В. Ляскоронського залишили безпосередньо на посаді професора екстраординарного на кафедрі російської історії ще на п'ять років. Добросовісна педагогічна та наукова робота В. Ляскоронського неодноразово була відзначеною. Також його було нагороджено однією пам'ятною срібною медаллю та чотирма орденами, за вислугу років він отримав чин – статського радника (від 5 лютого 1904 року)².

Влітку 1921 року В. Ляскоронського було відправлено у відрядження, як відповідного представника Ніжинського історико-філологічного інституту, до міста Києва, щоб якнайшвидше розробити питання про науково-дослідні кафедри, а також на них запросити відповідних професорів до міста Ніжин³.

¹ Примаченко Я. Педагогічна та громадська діяльність Василя Ляскоронського. *Грінченко – Сетон міжнародний журнал молодих науковців*, 4(4), 2022, С. 77–86. С. 81.

² Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. С. 88.

³ Дубровський В. В. Профессор В. Г. Ляскоронський. С. 47.

В 1922 році науковець повернувся до міста Києва, отримав посаду в Київському інституті археології при науково-дослідній кафедрі мистецтвознавства, де розпочав викладати курс нумізматики. Вже після того як даний інститут було повністю закрито В. Г. Ляскоронський ще не довго викладав курс географії та нумізматики в Інституті зовнішніх відносин, а трохи згодом залишився без роботи та перебував у доволі складному фінансовому та матеріальному становищі¹.

У 1907-1923 рр.. активно працював у вивченні етнографії. Загалом же наукові роботи вчений писав від початку навчання в університеті та аж до своєї смерті. Варто зазначати, що у 1921 р. В. Ляскоронський почав працювати в Всеукраїнській академії наук (ВУАН) у комісіях та комітетах, зокрема Краєзнавчій і Етнографічній. Наступного року отримав на науково-дослідній кафедрі мистецтвознавства Київського археологічного інституту посаду професора, викладати курс загальної нумізматики. Проте, невдовзі інститут було ліквідовано через розпорядження наркома освіти. Незважаючи на це вчений продовжував наукову діяльність. Особливо активно працював в Археологічній секції ВУАН, історичній секції по відділах Чернігова та первісної культури, старого Києва, комісіях укладанню та підготовці науково-термінологічного словника з краєзнавства².

У 1925 р. очолив комісію по дослідженню садиби на території Софійського собору. Тоді ж було проведено обстеження великої частини навколишньої території та знайдено значну кількість речей литовської та великокнязівської доби. Однак це був тільки початок. В. Ляскоронський намагався здійснити набагато глибше та систематичніше обстеження³.

У 1926 р. почав працював завідувачем нумізматичного відділу Лаврського заповідника і тимчасово був його директором. У 1927 р. професора

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

обрали до комісії сходознавства. Того ж року за ініціативи професора було проведено дослідження Золотих воріт, а саме підмурка.¹

1 січня 1928 року В. Г. Ляскоронський помер через запалення легень. Поховали його у Києві на Лук'янівському кладовищі, дослідженням якого ретельно займався, беручи участь у складанні програми Київського некрополя у комісії Стародавнього Києва при ВУАН.

Підсумовуючи біографію вченого важливо зазначити, що в особовій справі вченого на 1923 р. описано наступні факти:

1) Відношення до військової повинності, знаходження на учоті, ранг у старій армії, посада, яку займав у Червоній армії – ніякої за поважним віком;

2) Членом якої партії зарахований коли та де – не приймав участі у партіях;

3) Революційний стаж – відсутній;

4) Перебування під слідством, судом, оштрафування, покарання по суду – відсутнє;

5) Кількість років наукової роботи – з 1891 р., на 1923 р. тридцять два роки наукової діяльності;

6) Родинний стан – холостий;

7) Наукові та адміністративні пости: – Професор Київського Археологічного Інституту, при науково-дослідницькій кафедрі культуро ведення.²

Нажаль в особистому житті у вченого не склалося, він не був одруженим і не залишив нащадків. Весь його час займали дослідження та робота. Його вклад в історію важко переоцінити, адже він самовіддано та фанатично займався улюбленою справою і залишив по собі значну кількість праць, здійснював

¹ До 155-річчя від дня народження В. Г. Ляскоронського (1860–1928). Відділ наукової інформації та бібліографії. URL: <https://secinfchounbk.blogspot.com/2015/01/155-18601928.html?m=1> (дата звернення: 12.05.2025).

² Гордієнко Д. С. Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909 – 1913) та його особова справа (1923). С. 654-678.

розкопки та зберігав нумізматичні колекції, що є лише частиною його вкладу в історію.

2.2. Процес формування інтересу до історії у Василя Ляскоронського

В. Ляскоронський, ще із самого дитинства був зацікавлений історією та археологією. Про цей факт він згадує у своїй автобіографії зазначаючи виникнення інтересу до старовини – ще на початку 70-х років минулого століття, до його вступу до Полтавської гімназії.

Цікавість до нумізматики також проявилася у доволі ранньому віці. В автобіографії науковець згадує: «Пам'ятається, що моєму батькові, який служив на той час 1870-х років у Пирятині, було принесено срібні ..., доволі добре збережені монети завбільшки понад один рубль. Батьком було принесено дві монети. Одна з них, як пам'ятається, мала зображення лицаря в металевих латах, у шоломі та з мечем у руках, а навколо напис: «concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur». На іншій стороні, здається, було вміщено гербовий щит, у якому було зображення лева, що стоїть на задніх лапах, а вгорі – корона, довкола – напис провінцій Голландії та Бельгії. Монети походили з доволі великого скарбу, знайденого десь неподалік Пирятини, здається поблизу с. Приходік або ж в іншому каньйоні. Про цей скарб багато говорили в той час у Пирятині, висловлюючи свої здогади щодо його походження; ... що його занесли козаки, що багато воювали колись у Польщі та в інших землях»¹. Тож саме так і зародилося бажання в учня займатися історією та проявилось перше зацікавлення до нумізматики.

Від учителя Ф. Камінського у Любенській гімназії В. Ляскоронському передалася зацікавленість археологією². У своїй автобіографії про той період навчання вчений зазначає, що з переїздом до Лубенської гімназії інтерес до старовини почав активніше проявлятися, постійно хотілося дізнаватися щось

¹ ІР НБУВ. Ф. 90, Оп. 1. Спр. 73. Арк. 4.

² Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. С. 88.

нове. У той час, як зазначає науковець, у Лубнах перебував директором М. Т. Симонов, який був любителем українських старожитностей та етнографії, викладачем нижчих класів був Ф. І. Камінський, який був певний час вільно служителем київського університету, людина, яка багато бачила на своєму віку, і під впливом університетської науки він цікавився питаннями історії, етнографії та археології. Він здійснював часті екскурсії околицями, збирав стародавні речі, тощо¹.

Маючи знайомство з Г. С. Кір'яковим уже відомим археологом, Ф. І. Камінський, гостював у нього в с. Гонцях, на р. Удаї. Саме тут Г. Кір'якову, за свідченнями В. Ляскоронського, вдалося відкрити ту надзвичайно цікаву знахідку кісток мамонта заввишки з людину, крем'яними знаряддями та шматками черепів, а також місця зберігання посуду. Про цю знахідку Ф. І. Камінський зробив доповідь на III археологічному з'їзді в Києві, 1874 році, де вона викликала величезну сенсацію².

Також викладач нижчих класів досліджував старожитності археології Нижнього Посулля: поселень бронзової доби та доби енеоліту на Лисій Горі біля околиць міста Лубни, пам'яток скіфського часу та доби бронзи – кургани Посулля. Вчитель різними способами заохочував учнів до вивчення свого рідного краю та його історії, тому безперечно, йому належить головна роль у залученні учня до археологічних досліджень, що у майбутньому стали найголовнішою складовою наукової діяльності вченого. Тобто, саме Камінський став рушійною силою у формуванні напрямку вивчення для В. Ляскоронського рідного краю.

Як зазначає в своїй автобіографії В. Ляскоронський, посилюючи інтерес до старовини, що швидко поширювалася в суспільстві, лубенські гімназисти самі перейнялися цим інтересом, і, коли траплялися їм або різні предмети, або відкривався якийсь місцевий скарб, вони приносили їх нерідко в гімназію та

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

² ІР НБУВ. Ф. 90, Оп. 1. Спр. 73. Арк. 4.

віддавали безкоштовно до тієї колекції старожитностей, що вже була при лубенській гімназії та потроху поповнювалася добровільними пожертвуваннями. Колекція розміщувалася в актовій залі гімназії, займаючи верхи шаф і окремі вітрини. Там були розташовані величезні кістки древніх тварин: мамонта, північного оленя, бика (*bos primigenius*) та інші. Кістки рельєфно виділялися на білій поверхні стін залу, справляли велике враження на відвідувачів. Тут стояв і стародавній посуд, знайдений десь на території Полтавської губернії і кістяні столові знаряддя із цілої кістки та металу¹.

Як згадує В. Ляскоронський, ще будучи гімназистом 4-го класу, його та інших гімназистів запросили розбирати та сортувати велику колекцію старовинних речей, що потрапили в гімназію шляхом добровільних пожертвувань. Під час такого сортування в учня, як він сам зазначає, «все більше і більше розвивався інтерес до старожитностей»².

Досить позитивний вплив на В. Ляскоронського під час його навчання у гімназії міста Лубни справила фундаторка, меценатка загальнодоступного першого краєзнавчого приватного музею Лівобережної України - К.М. Скаржинська, що також безпосередньо привертала увагу майбутнього вченого до етнографічних та археологічних досліджень³.

Прищеплювання в гімназії інтересу до старожитностей сформувало бажання займатися археологією, а саме до розкопок та вивчення давнини. Ще будучи гімназистом знав про В. Б. Антоновича та його діяльність завдяки братові, що також був учасником III Археологічного з'їзду, який проходив у Києві⁴. Під час навчання на історико-філологічному факультеті в Київському університеті св. Володимира науковець познайомився з В. Антоновичем особисто. Проте для студента навчання в університеті було поверхневим, нудним

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 4.

² Там само. Арк. 4.

³ Ситник О. М. В. Ляскоронський як археолог. С. 111.

⁴ Ляскоронський В. Г. Невидані спогади В. Г. Ляскоронського за Володимира Боніфатієвича Антоновича як професора. *Україна*. 1928. Кн.6. С.70.

та нецікавим. Відгук В. Ляскоронського про тогочасну університетську науку є співзвучним із враженням М. С. Грушевського. З чого можна зробити висновок, що початок навчання не надихав студентів, а навпаки розчаровував. Проте існували курси, які навпаки заохочували до вивчення різноманітних дисциплін. Одним з таких був курс В. Антоновича.

Будучи студентом Ляскоронський спочатку не зміг потрапити на курс до науковця В. Антоновича через відрядження останнього за кордон, хоча розгляд зовсім інших альтернатив, не надихав майбутнього вченого: «мене не дуже задовольняли існуючі наукові сили історично-філологічного факультету і я навіть надумував перевестись на інший факультет, що зрештою було звичайне явище серед студентства, що допіру вступило на університет і не могло одразу з'ясувати складне та трудне завдання про свою майбутню кар'єру, та обрати відповідну спеціальність»¹.

Досить скоро, тим не менше, В. Б. Антонович повернувся із відрядження і В. Ляскоронський досить активно розпочав відвідувати його лекційні заняття, а також відповідні засідання Товариства Нестора-Літописця, що також проводив В. Б. Антонович, котрі також часто відвідувала і студентська молодь.

У спогадах В. Г. Ляскоронський наступним чином описував той навчальний період: «Друге півріччя Володимир Боніфаційович читав нам історію Литви, лекції записувало чимало студентів, потім зводили текст, літографували й видавали їх після перевірки та доповнення самого професора... Володіючи чималою спеціально підбраною бібліотекою, Антонович роздавав свої книжки всім бажаючим...»².

Значну кількість власного часу професор проводив із учнями у Центральному архіві, а також у археологічному та нумізматичному музеях університету. Під його впливом, Василь, ще більшою мірою захопився дослідженням топографії, археології, нумізматики, картографії та ін.

¹ Там само. – С. 70.

² Там само. – С. 72.

Згадуючи студентське життя зазначав: «Особливий інтерес являли лекції В. Б. Антоновича із археології; спеціального курсу з неї він викладав для студентів двох вищих курсів на їх прохання. Великий знавець у тій галузі, який сам зробив силу дослідів та розкопів по всій Україні та поза її межами, В. Б. Антонович прекрасно ознайомлював власних слухачів із найголовнішими основами археології, систематично й науково викладеними. Кохаючи науку глибоко та щиро, В. Б. Антонович досить невтомно працював на її ниві, намагаючись всебічно досліджувати та з'ясовувати історичні явища руського життя...»¹. Таким чином, В. Б. Антонович, був наставником для В. Г. Ляскоронського, що сформувало його особистість для майбутнього здійснення наукової діяльності.

Підсумовуючи навчання в університеті потрібно підкреслити, що гімназія більше надихала на вивчення історії ніж заклад св. Володимира. Багато в чому вищий навчальний заклад взагалі розчаровував студентів. Наприклад, нудні лекції, нецікаві підходи до навчання, що часто приводило до зміни спеціальності у студентів. Проте, деякі виступи педагогів навпаки заохочували до навчання і навіть надихали. Одним з таких вчених, до кого студенти мріяли потрапити на лекцію був В. Антонович.

Окрім цього важливо зазначити, що на В. Ляскоронського вплинуло знайомство із археологом В.В. Хвойко, а через нього – із А. Ертелем, І. Стеллецьким та іншими. Він зацікавився дослідженнями в галузі археології. Тож знайомства з начитаними та цікавими людьми справило значний вплив на В. Ляскоронського і допомогло, як знайти свій життєвий шлях в вивченні історії так і в подальшому професійному розвитку.

Навчання є однією з складових у формування світогляду людини, як і суспільство, яке оточує особу. Отримані знання в гімназії та університеті св. Володимира стали фундаментом для подальшої роботи, В. Ляскоронського, як

¹ Ляскоронський В. Спогади про проф. В. Б. Антоновича. *З іменем Святого Володимира. У 2 кн . Кн.1.* Київ: Заповіт, 1994. С.294.

науковця. Знайомство і наставництво таких вчених, як: Ф. Камінський, В. Б. Антонович, М. Т. Симонов, К. М. Скаржинський було одним з головних у формуванні інтересу до історії та старожитностей.

2.3. Спогади про Василя Ляскоронського Катерини Мельник-Антонович та Василя Дубровського

Реконструкція подій життя вченого, найкраще можна відобразити за допомогою повідомлень очевидців. Значну кількість інформації про вченого ми отримуємо зі спогадів його друзів та колег. Саме ці відомості допомагають краще пізнати Василя Ляскоронського, як людину, а також зрозуміти процес його роботи. Отримання інформації від перших джерел, які особисто знали вченого формує розуміння наукової діяльності та життя науковця. Ні, що так не передає відомості, як спогади тих хто безпосередньо брали участь у події. Тож досліджуючи діяльність вченого варто згадати спогади його учня В. Дубровського та подруги К. Мельник-Антонович.

Василь Григорович Ляскоронський – свого часу був однією із найбільш помітних постатей української історіографії. До числа одного із «батьків» ніжинської історичної школи В. Ляскоронського відносить історик А. Острянка. Саме з ім'ям цього вченого пов'язано також становлення академічної української історіографії. Як відмічала К. Мельник-Антонович, В. Ляскоронський був «досить діяльним науковий співробітник Української Академії Наук у багатьох її комісіях»¹.

Розглянемо спогади про В. Ляскоронського, його учня Василя Дубровського. Він згадує, що познайомився з Ляскоронським в 1915 році, коли вступив на перший курс Історико-Філологічного Інституту кн. Безбородька в Ніжені. В. Дубровський пише, що тоді В.Ляскоронський був літньою людиною, середнього росту, зі зморшкуватим обличчям, опоясаним сивуватою підстриженою борідкою, в гарно пошитому, здавалося, модному, клітчастому

¹ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 365 – 379.

костюмі, він справляв приємне враження своєю надзвичайною ввічливістю, спокійним завжди рівним голосом і притягав до себе слухачів добрим виразом світлих очей і дружнім ставленням до всіх. Усі, без винятку, студенти щиро шанували його. Тобто з першого погляду вчений справляв враження доброї, ошатної, товариської, ввічливої людини.

Світлий спогад про науковця залишився у В. Дубровський назавжди. Як він сам зазначив, вже на початку викладів педагога «російської історії», студенти знали з словесної традиції від старших студентів, що В. Г. Ляскоронський був учнем відомого українського історика В. Б. Антоновича в Києві, що він є знаний не тільки як історик України, але й як один з нечислених ще тоді українських археологів, і що він належить до наукової школи «обласного дослідження України»¹. Можна зробити висновок, що В. Ляскоронського шанували, як молодші так і старші студенти. Також варто зазначити про популярність педагога, адже про нього вони розповідали один одному.

Найбільш знаною працею викладача в університеті була дисертація – «История Переяславской земли с древнейших времен до половины X III стол.» (Київ 1897). Поруч з тим, як зазначає учень, дуже солідно виглядало його видання в перекладі російською мовою записок інженера Бопляна, що будував в першій половині XVII ст. Кодацьку фортецю на доручення польського короля — «Гійом-Левассер де Боплан і його історико-географічні праці про Південну Росію» (Київ 1903), де було додано досконало зроблені репродукції мап Бопляна щодо України й її частин – воєвідств. Ці мапи, друковані чорним кольором, В. Г. Ляскоронський власноручно зафарбував акварелею в різні кольори для різних воєводств. Це було дуже цінне джерело для історії України, до того ж із численними змістовними примітками-поясненнями видавця-редактора В. Ляскоронського². Тож працями вченого цікавилися його учні, що наочно показує – у вченого виходило прищеплювати інтерес до історії, а стиль його робіт був

¹ Дубровський В. В. Профессор В. Г. Ляскоронський. С. 47.

² Там само. – С. 48.

легким для сприйняття. Учні ним захоплювалися та вивчали його праці, як додаткову літературу.

В. Дубровський пригадує, що вже з першої лекції, студенти відчували його авторитет, як вдумливого дослідника, що вміє намічувати історичні проблеми й оригінально розв'язувати їх, іноді всупереч загальній думці інших істориків (як це було, наприклад, із його книжкою — «Киевский Вышгород в удельно-вечевое время», (Київ 1913 р.). Як лектор, він не ораторствував, не напружував ніколи голосу, не акцентував того чи іншого пасажу, викладав тихим голосом, ніби розмовляв сам з собою. Не зважаю чи на таку неефективну манеру лекторування, в його аудиторії була постійна увага й повна тиша. Хоч його лекції з російської історії були вже видані ротаторним способом попередніми генераціями студентів, і В. Г. Ляскоронський мало чого змінював чи додавав до них, але багато хто з студентів, в тому числі і В. Дубровський, робили записки або замітки під час слухання його викладів¹. Ця інформація дає зрозуміти методики викладання, які застосовував педагог та краще пізнати вченого, як викладача історії.

Причиною такої уваги, як згадує В. Дубровський, була глибока ерудиція цього професора, що одразу з першого слова підносив студентів від шкільного догматичного опису історичних подій до критичної лабораторії вченого дослідника, який не оповідає, а аналізує факти минулого, перевіряючи джерела й достовірність їхніх свідчень. Така поглиблена, деталізована праця щодо історії України викликала затримку в темпі викладу курсу «історії Росії», що на першому році навчання зводилася власне до історії України, починаючи з передісторичних її часів. За рік систематичних викладів В. Г. Ляскоронський встиг дійти тільки до часів перед хрещення України. Особливо докладно професор зосередився на критичному огляді відомостей про Україну Геродота й інших античних авторів². Вчений захоплювався історією і за спогадами його учня

¹ Там само. — С. 49.

² Там само. — С. 48.

це яскраво видно. Особливо історією України, про яку він докладно розповідав студентам.

Багато з деталей його лекцій здавалися В. Дубровському та й іншим студентам цікавою й важливою новиною. Майстерне й контрольоване сполучення писемних відомостей з матеріальними здобутками археології приносило плодючі наслідки. В. Дубровський згадує, що наприкінці першого року навчання він думав, що курс «Історії Росії» у проф. В. Г. Ляскоронського триватиме три роки, відповідно до програми Інституту. Якщо він закінчує перший навчальний рік лекцій часами Святослава Завойовника, то яким періодом він буде закінчувати «історію Росії» на третьому році навчання? Вихід знайшовся інший, ніж думалося. В. Дубровському. Навчання другого року В. Г. Ляскоронський почав із справжньої історії Росії (Московщини) за часів Івана III. На запитання слухачів:

— «А як же нам бути з століттями, що ми їх перескочили?» — В.Г. Ляскоронський дуже лагідно пояснював, що ми повинні самі простудіювати їх за курсами історії, що вже існують, тобто по книжках інших авторів. Він же має завдання навчити студентів методам історичного дослідження й синтези, а не переказувати механічно факти в їх хронологічній послідовності. У цьому була несумнівна логіка думання історика-дослідника, а не історика-літописця. Так було проведено другий рік лекцій з історії Росії, не переступивши далі XVI століття¹.

В. Дубровський пригадує, що на третьому році В. Г. Ляскоронський викладав вже тільки для Історичного Відділу (були ще – Літературно-Мовознавчий та Відділ Класичної Філології). А для групи де навчався В. Дубровський, він тоді оголосив «спеціальний курс – Історії Московського університету в XVIII столітті». Його джерелами, крім небагатьох вже опублікованих книжок і статей, були архівні матеріали, що їх він розшукав у Московських і Петербурзьких архівах і систематизував у послідовний курс

¹ Там само. – С. 49

викладів. Цей курс був його оригінальною й новою творчістю: жодних ротаційних видань цього курсу з попередніх років не існувало. Тому студенти, в тому, записували лекції В. Г. Ляскоронського як найстаранніше й систематично¹. Знання педагога і його плідна робота в архівах дозволили створити унікальний курс на який студенти приходили з великим бажанням та плідно навчалися.

В. Дубровський пригадує, що В. Г. Ляскоронський викладав також французьку мову, а саме два роки: у перший рік це була історична граматики французької мови. В. Дубровський, зазначає, що це було дуже цікаво, бо лектор виявляв глибоке знання як латинської, так і середньовічної французької мов. Хоча практичного значення це не мало, бо навчитися розмовляти французькою мовою від таких лекцій було цілковито неможливо. На другий рік, В. Г. Ляскоронський, певно вважаючи студентів вже підкованими «граматично», почав з читання твору Вольтера – «L'Histoire de Charles XII». Це мало відношення до історії України початку XVIII ст., і тому було значно цікавіше, ніж історична граматики французької мови. Як згадує, В. Дубровський від цих лекцій В. Г. Ляскоронського у студентів залишився найприємніший спогад. В. Г. Ляскоронський був найменш вимогливим до студентів: більше він сам оповідав знову, нагадуючи нам забуті лекції, ніж самі студенти відповідали. Курси педагога були різносторонніми, але зосереджені на історії. Тяга до викладення французької мови легко пояснюється, так як сестра науковця проживала в Франції.

В. Дубровський у своїх спогадах досить позитивно згадує свого університетського педагога. Ця інформація наочно демонструє яким викладачем був В. Ляскоронський: лояльним, вмів зацікавити, не був строгим. Вченому подобалося навчати, серед курсів його учень згадує: історію Росії, історії Московського університету в XVIII столітті, історичну граматику французької мови. Без перебільшень можна висловити думку, що В. Ляскоронський був

¹ Там само. – С. 50.

прекрасним педагогом, вмів мотивувати до навчання, як колись його самого надихав В. Антонович. Тож педагогічна діяльність була різноманітною за курсами і поданням матеріалу.

Окрім В. Дубровського своїми спогадами про вченого була поділилася К. Мельник-Антонович у виданому некролозі по В. Ляскоронському. Вона вказує: «Найбільше праці поклав Василь Григорович у Археологічному Комітеті, в котрому став членом відразу після його заснування. Тут же його було обрано на безпосереднього голову археологічного відділу Комітету. Не обмежуючись участю у засіданнях даного комітету, розробки його статуту, обговоренню його справ.

В. Ляскоронський ніколи не відмовлявся від жодного доручення, хоч би яким важким та неприємним воно не було. У той час як інші одразу тікали від тієї справи, В. Ляскоронський протягом всієї зими працював (на безплатній основі, як і всі інші), у великому холоді, коло пакування та приймання великої кількості нумізматичних колекцій колишнього університету.

Крім того, він не один раз реалізовував покладені на нього обов'язки у Комітеті: голови відділу археології, заступника голови комітету, в той час коли вся президія їздила на літні командировання та відпустки. Проводячи впорядкування паперів В. Ляскоронського після його смерті, ми із значним здивуванням бачили великий сувій аркушів коректурних звідомлення ВУАНу, які були виправлені його ж рукою.

Таким чином, ті, що з обов'язку повинні в Товаристві Нестора літописця, в якому він давно був членом, В. Ляскоронський і тепер, після прилучення Товариства до ВУАН, знов брав значну діяльну участь; у його безпосередніх засіданнях він зачитував доповідь про відповідний скарб монет часів Риму, які було знайдено у Києві в 70-х роках, про вельми цікаві срібні медальйони, як ознаки військові римських легіонів»¹.

¹ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 373.

З цих спогадів ми можемо зрозуміти: вчений був трудоголіком та так любив свою справу, що був готовий працювати при будь яких умовах, і в холод і безкоштовно. Виконував роботу на найвищому рівні, старанно та з задоволенням.

Не дивлячись на плідну і активну безкоштовну роботу В. Ляскоронського, на його більше ніж 40-річний науковий стаж, Всеукраїнська академія наук, для нього не знайшла ніякої платної чи штатної посади. В. Ляскоронський дуже бідував у місті Києві, поки не отримав посаду завідуючого відділом нумізматики Лаврського музею Києво-Печерського заповідника, де продовжував працювати в холоді та у значних незручностях. Дослідник не один раз виконував обов'язки керівника заповідника, отримуючи за це різноманітні неприємності, образи. Всюди, де історик працював, він проявляв надзвичайну велику працьовитість, м'яку, лагідну, непохитну вдачу: ніколи не відмовляючись від праці, кожную роботу оживляв та надавав їй значного інтересу¹.

За спогадами К. М. Мельник-Антонович: «Хоч як був перевантажений службовою працею, В. Ляскоронський кожний власний вихідний провадив у мене в академічній бібліотеці, досить старанно вибираючи по книжках деякі одинікі відомості про знахідки візантійських та грецьких монет, про які вже він складав нову розвідку, завершивши монографію про римську монету на території України. Тут він ділився зі мною власними досить цінними зауваженнями стосовно того або іншого важливого наукового питання, а також споминами із нашого минулого. І зараз вже ніхто не бере тих книжок, які він переглядав десятками, ніхто не висловлює подібних цікавих зауважень, ніхто не пригадує нашого вчителя, якого важко забути...»².

Уривок із некрологу К. М. Мельник-Антонович «Василь Григорович Ляскоронський» чіпляє за душу та досить красномовно свідчить про те, як до нього ставилися колеги та якою саме людиною він насправді був: відвертою, чесною,

¹ Там само. – С. 374.

² Там само. – С. 375.

повністю відданою своїй справі та науці, людиною яка завжди могла допомогти у скрутній ситуації, людиною, що була не байдужою до майбутнього та минулого власної держави, людиною, що справді може бути безписемним прикладом для кожного із нас. Саме таким його виховали батьки та зробило життя.

Тож, зацікавлений яким-небудь науковим питанням або дійшовши до якої гіпотези, вчений ніколи не спинявся на половині дороги, пильно і старанно досліджував питання у кожному напрямку – і вглиб, і вширш, збираючи по найдрібнішим фактам, відомості з найрізноманітніших джерел. Наприклад:

- літописні тексти;
- свідoctва сучасників;
- актові документи;
- матеріали з допоміжних наук;
- навіть пізніші оповідання та легенди, аби вони стосувалися до даного питання.

Уважно та сумлінно перевіряючи кожний факт, Василь Григорович доходив інколи таким шляхом, до нових сміливих, цілком оригінальних висновків, що викликали різкі напади з боку історичної критики¹.

Вчений завжди займався улюбленою справою – історією. Будучи педагогом, головою археологічного відділу Комітету, заступником голови комітету, завідуючим відділом нумізматики Лаврського музею Києво-Печерського заповідника викладався на повну і працював не покладаючи рук.

Завдяки спогадам про нього можна сміливо стверджувати, що він жив історією і робив усе, щоб її зберегти незважаючи на умови праці в яких йому доводилося працювати. Він навчав історії, дбав про нумізматичні колекції, впорядковував вже існуючі знання та проводив власні дослідження. Проводити наукові відкриття в історичній галузі є важливою річчю, але головнішим виступає збереженням історії. Українську ідентичність надто часто хотіли та хочуть стерти,

¹ Там само. – С. 381.

тому збереження української історії є надзвичайно важливою і непростю справою, яку вчений виконував на відмінно.

Становлення В. Ляскоронського, як наукового діяча відбувалося поетапно. Найважливішими, як згадував потім науковець були: обстановка в сім'ї, яка сприяла до пізнання нового, навчання в гімназій та університеті, знайомство з різними постатями, які працювали в історичній науці. Варто зазначити важливість біографії у формуванні наукової діяльності, адже саме завдяки цим даним ми пізнаємо життя В. Ляскоронського і вплив зовнішніх чинників на його роботу.

Також завдяки спогадам Катерини Мельник-Антонович та Василя Дубровського можна наочно дізнатися про особливості наукової діяльності вченого, а саме педагогічну діяльність, роботу в бібліотеках, на розкопках, під час написання статей, тощо.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ВАСИЛЯ ЛЯСКОРОНСЬКОГО

3.1. Археологічна діяльність вченого

Археологія – галузь науки, яка вивчає речові пам'ятки від палеоліту до пізнього середньовіччя. Реконструє давню історію даючи можливість пізнати побут та життя крізь роки. Речовими пам'ятками є знаряддя праці, твори мистецтва, посуд, рештки поселень, тощо. Вони вивчаються спеціалістами археологами за допомогою проведення розкопок та лабораторних досліджень. Після чого відбувається формування висновків на основі отриманих даних. Саме завдяки археології ми маємо більшість наявних знань про життя колись, розширює часові та просторові горизонти історії.¹

Професор В. Г. Ляскоронський зробив вагомий внесок у розвиток археологічної науки в нашій державі. Потрапивши до числа учнів В. Б. Антоновича, він значною мірою захоплювався археологією, історією, а також, суміжними дисциплінами: нумізматикою, етнографією, антропологією, сфрагістикою, палеографією тощо.

Василь Григорович неодноразово брав участь у розкопках своїх друзів – С. Мазаракі та В. Хвойки. Так вчений приймав участь у розкопках у Києві фундаменту Десятинної церкви.² Однією з найбільших археологічних розвідок вченого можна вважати розкопки на території садиби Софійського собору. Варто зазначити, що ще у 1916 році А. Ертель спробував дослідити дану провалину та розкопав певну частину цієї ділянки. Було встановлено частину фундаменту стін та вхід до підвалу та дві суміжні галереї, одна із котрих була обкладена цеглою, а інша в переважній мірі ґрунтова. В.Г Ляскоронському відносно того, як далеко

¹ Толочко П. П. Археологія (наука). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Археологія \(наука\)](https://vue.gov.ua/Археологія%20(наука)) (дата звернення: 13.03.2025).

² До 155-річчя від дня народження В. Г. Ляскоронського (1860–1928). Відділ наукової інформації та бібліографії. URL: <https://secinfchounbk.blogspot.com/2015/01/155-18601928.html?m=1> (дата звернення: 12.04.2025).

зайшли дослідження, відомо не було¹. Тож завдяки роботі вченого було проведено більш детальне вивчення території садиби.

Дослідження розпочалися з того, що під час становлення більшовицької влади на території УНР наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. багато історико-культурних пам'яток столиці зазнали руйнувань. Так, Софійський собор значною мірою постраждав від обстрілів артилерії². Питання відносно охорони, збереження, реставрації та дослідження Софійського собору після пошкоджень став важливим і актуальним. І вже у 1919 році Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОП – МИС) безпосередньо звернувся до Наркомату освіти України із відповідним проханням асигнувати близько 100 тис. крб. на ремонт та дослідження Софійського собору у місті Києві³.

Було створено комітет археології було утворено у 1922 – 1923 рр. на базі тодішньої Археологічної комісії. Дана археологічна комісія була задуманою саме як вища наукова та теоретична установа держави у галузі мистецтвознавства, археології, етнографії, музейної справи, архітектури. Уже після перетворення її безпосередньо на Археологічний комітет при Першому відділі Академії наук перевага надавалась функціям консультативним у справі загального розвитку вище визначених галузей.

Розглядаючи археологічну діяльність В. Г. Ляскоронського, варто відмітити його роботу у цьому Археологічному комітеті, де він виконував обов'язки керівника відділу археології⁴. Тобто, ця інформація дає підстави стверджувати, що не зважаючи на необхідність проведення робіт на території собору цю справу значно затягували, через що виникала невизначеність у початку проведення робіт. Також значну обізнаність вченого в археології, адже у комітеті він займався обов'язками керівника.

¹ Ляскоронський В. Г. Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві. Науковий архів Національного музею історії України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 87.

² Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917 – 1941 рр. Київ, 1995. Ч.1. 1917 – сер. 20-х рр. С. 66.

³ Там само – С. 69 – 70.

⁴ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 367.

Вже в червні 1924 року Археологічний комітет було безпосередньо реорганізовано в ВУАК, що, залишаючись науковою установою у загальній системі Академії наук, став основним органом Управління установами науки Укрнауки. ВУАК в цілому управляв справами охорони відповідних пам'яток культури в Україні та археологічними розкопками тощо. Не зважаючи на реорганізацію вчений продовжував управляти археологічним відділом¹.

ВУАК у 1925 році організував велику кількість археологічних експедицій, однією з яких було дослідження в місті Києві – Софійського собору. Дослідження розпочалося 10 серпня 1925 року на ділянці цвинтаря, між північною стороною Софійського собору (на відстані близько 35 метрів від його стін) та будинком Госархіву (Бурса)².

Перед початком археологічних розкопок вже було видно вхід до підвалу, який наполовину був завалений цеглою та на схід від підвалу частину цегляного фундаменту споруди. Для вивчення даних ділянок було організовано спеціальну комісію Київським Археологічним комітетом. До складу комісії було залучено В. Е. Козловську – хранителя відділу археології Київського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка, П. П. Курінного – директора Лаврського музею та професора В.Г. Ляскоронського³. Також участь у археологічних розкопках брали К. В. Мощенко, О.В. Якубський, К. М. Антонович-Мельник, студенти Магура і Юркевич.

План щодо здійснення археологічних розвідок був старанно складений для збереження споруд давньоруських часів. Робота розпочалася на ділянці, що знаходилася у західній частині прямокутника. Загальний відлік від провалини був площею 10 м. із півночі на південь та 20 із заходу на схід.

¹ Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917 – 1957 рр.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. С. 12 – 16.

² Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917-1941 рр. Київ, 1995. Ч.1. 1917 – сер. 20-х рр. С. 129.

³ Іванисько С. Археологічні розкопки на території садиби Софійського собору під керівництвом В. Г. Ляскоронського. *Сакральні споруди у житті суспільства: історія і сьогодення. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Софійські читання»*. Київ, 27-28 листопада 2003 р. Київ: «Фенікс», 2004. С. 113.

За методикою розкопок здійснювалися археологічні роботи. Саму ділянку поділили на квадрати по 2х2 м.¹ Землю знімали пошарово, а потім просівали з використанням спеціального сита («грохота») (Додаток Б). Завдяки фотографії зробленою професором розкоп в садибі Софійського собору можна побачити наочно.

Застосовуючи метод стратиграфії у кожному з квадратів відстежувалося залягання культурних шарів. Матеріали, які були знайдені під час досліджень вносились до колекційного списку². Значний вклад у розкопки безпосередньо був здійсненим В. Ляскоронським. Вчений приймав активну участь у розкопках, робив нотатки, а насамперед був керівником розкопок.

У першому шарі були знайдені матеріали давньоруської епохи: частини скла, фрагменти тонкої і масивної цегли, кахель, посуд з кераміки, а також частинки та фрагментоване вугілля і цілу цеглу датованими XVII та XVIII ст.³. Окрім цього було відкрито фундамент споруди зроблений з цегли, яку скріплював розчин із вапна. Дослідники датували дану цеглину XVII – XVIII ст..

Ширина фундаменту становила – 0,5 м, а розміри цегли у довжину були близько 1 м. при цьому ширина була рівна ширині відповідних мурів. Сторони фундаменту були 6 та 7 метрів, а сам він мав форму прямокутника. Напрямок сторін фундаменту збігався не зовсім зі сторонами світу, оскільки він повторював напрямки стін приміщення в підвалі. Над фундаментом було знайдено рештки спорохнілого дубу та сосни, які у давнину слугували стовпами і балками.

За отриманими даними вченими було встановлено, що фундамент побудований з дерев'яної конструкції з балок та цегли датованої XVII ст. Балки

¹ Бахмат В. В. «Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського». *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 52–54.

² Ляскоронський В. Г. Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві. Науковий архів Національного музею історії України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 87.

³ Бахмат В. В. «Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського». *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 52–54.

підтримувалися стовпами, а фундамент розміщувався на глибині 2,5 м.. Між стінами було розміщено підземне приміщення¹.

Було відкрито прохід на середині східної сторони фундаменту. Науковці дійшли висновку, що цей прохід є коридорним входом до приміщення підвальної споруди. Загальна ширина коридору 1,8 м., а довжина 14 м.. Без правильного керівництва розкопки можуть проводитися не правильно, що призведе до пошкоджень та втрати спадщини. Забезпечуючи проведення розкопок за науковими принципами, правильне ведення документації, безпеку команді під час роботи без цього є можливість, що хтось постраждає, дані будуть не правильно тлумачитися і можуть втратити наукову цінність. Тому робота В. Ляскоронського є неоціненною при цих розкопках.

Завдяки роботі вчених на території садибі було виявлено, що перед входом до підвального приміщення з обох боків розташовувалися ніші зі склепінням напівкруглої форми. Біля самого входу до підвалу були двері, від яких залишилися лише вбиті у цеглу залізні стержні на які чіплялися завіси. Приміщення підвалу було побілене та промащене. Вентиляція здійснювалася за допомогою спеціальних люків зроблених у вигляді круглої труби складеної з цегли, а всередині змащені розчином вапна².

У південно-західній частині приміщення розташовувався ступінчастий вхід до підземного приміщення (печери чи льоху). Це приміщення було з склепінням напівкруглої форми та мало форму печерного коридору. Стіни та склепіння були обмуровані цеглою на вапняку. Західна стіна була сполученою з західною стіною підвального приміщення та йшла далі на південь в тому самому напрямку. Висота стін загалом складала 2,4 м.. Коридор підземного приміщення мав напрямок з півдня на північ – 7 м., а потім зі сходу на захід 14 м.³.

¹ Там само – С. 53.

² Там само – С. 53.

³ Іванисько С. Археологічні розкопки на території садиби Софійського собору під керівництвом В. Г. Ляскоронського. *Сакральні споруди у житті суспільства: історія і сьогодення. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Софійські читання»*. Київ, 27-28 листопада 2003 р. Київ: «Фенікс», 2004. С. 114.

У одному коліні склепіння було цегляним, коли у другому вирізаним у льохові. В обох колінах коридору з обох боків було зроблено невеликі ніші із склепінням напівкруглої форми. У першому коліні їх було близько семи, а в другому близько дев'яти. У місці, де коліна коридору сполучалися, вгорі цеглою було обкладено продушину для циркуляції повітря в приміщенні. Такий само вентилятор було зроблено на стику льоху і східного другого коліна¹.

Досліджуючи вхід до печери було встановлено, що на стіні приблизно в 1 м. знаходилися декілька рядів цегли, яка датуються великокнязівським періодом, коли інша кладка відноситься до XVI – XVII ст. Також у приміщенні знаходилися вироби з мармуру, мозаїки, кахель, вироби з скла, зразки невеликого шиферу червоного кольору з орнаментом, вироби з кісток, металу, штукатурки з фресковим розписом, частини посуду кераміки без поливи та полив'яного. Варто зазначити, що до знахідок відносяться і монети датовані XVII – XVIII ст.².

Завдяки розкопкам В. Ляскоронського було виявлено, що наземна споруда, яку досліджували була невисокою, невеликою і зробленою з дерева і пізніше обкладена цеглою. На думку вченого приміщення слугувало схованкою для речей у часи давньої доби. Підтвердженням цього є знахідки знайдені у льоху, а саме монети XIII – XIV ст. (празький гріш) та шматки червоної плити – шиферу. Крім цього у будівлі – пінкової малої круглої печатки X – XI ст.³.

Науковець запропонував дві ідеї, щодо роль та функції даної споруди, де проходили розкопки. Перша ідея: на плані 1695 р. міста Києва приблизно на тому ж місці де проходили розкопки знаходилася дерев'яна будівля з написом «трапезна», проте розмір споруди спростовує цю здогадку. Друга ж ідея, що приміщення є частиною іншої будівлі⁴. Проте остаточну думку, щодо ролі будівлі вчений не надав, так як вважав це передчасним. Сучасні ж вчені

¹ Там само – С. 114.

² Там само – С. 114.

³ Там само – С. 114.

⁴ Бахмат В. В. «Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського». *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 52–54.

припускають, що це були залишки споруди XVII ст., яка межувала із галереєю XI – XIII ст., що розташовувалася під землею¹.

Тож, завдяки дослідженням було створено матеріали, які доповнюють знання про споруди на території собору. Серед матеріалів розкопок, однією з найвизначніших є знахідка, яка датується останньою чвертю XI – першою чвертю XII століття – висла печатка. На аверсі – поясне зображення Богоматері Знамення, в середині, якого зображено немовля у круглому витягнутому медальйоні, а на реверсі було поясне зображення святого Димитрія. В. Ляскоронський зазначив, що товщина 1,5 мм., а діаметр приблизно 17 мм. Екземпляр у XI ст. був популярним. Також її використовували, як покровительство святого, коли власника печатки звали Дмитрієм².

Професор здійснив розкопки не тільки Софійського собору, а й ще однієї пам'ятки давньоруської архітектури міста Києва – Золотих воріт. Відбулася ця подія у 1927 році. Дослідження цього пам'ятника, окрім археологів та істориків, повинна була здійснювати ціла комісія, із архітектором, художником та фотографом. Проте, практично усю роботу під час розкопок науковець здійснював самотійно.

З боєм згадують його приятелі та сучасники: «Сам один він перебував тут і в холод, і в дощ, із раннього ранку аж до кінця власної роботи, пильно доглядаючи всього, закреслюючи, міряючи, занотовуючи кожний штрих, та раз-по-раз мусив воювати із безпритульниками, які із великим нахабством нападали, а також, псували дорогоцінні здобутки самої роботи, та ще пробили каменем йому голову. Василь Григорович відкрив надзвичайно цікаве дерев'яне під будівництва ще із давнішого валу та давнішої брами. Ледве встиг все те за фотографувати та замірити і вже із боєм сердечним побачив, як через нестачу охорони та допомоги той єдиний та надзвичайно важливий матеріал до історії

¹. Там само. – С. 54.

² Там само. – С. 54.

кріпосного найдавнішого будівництва княжої доби на Україні за одну ніч спалили безпритульники (Додаток В). Дані розкопи мали б значне наукове значення, якби їх було доведено до самого кінця, якби саме ті установи, які мушили цим піклуватись, свідомо віднесли до даної справи»¹. Ці розкопки доводять фанатичну любов вченого до історії, його бажання працювати незважаючи ні на, що для історії України.

Сам же В. Ляскоронський, пізніше скаржився власним друзям та знайомим: «Краще було б мені зовсім не братись до проведення тих розкопок і не зовсім псувати пам'ятника, бо поки те що є у землі, доти й залишається цілим, а ніж братись до діла із такою байдужістю, із такими непідходящими засобами»².

Професор був розчарований проведеними розкопками, адже пам'ятку історію не вдалося зберегти і винив він себе за це. Хоча виконував свою роботу і навіть більш, адже над розкопками повинна була працювати ціла комісія і охорона, яка мала захистити пам'ятку від плундрування. Незважаючи на важливе історичне відкриття брами, яка існувала до 1037 р. на місці Золотих воріт і відноситься до залишків давньоруського будівництва повноцінно її дослідити не вийшло, хоча щоденник з розкопок збережений і знаходиться в архіві Національного музею історії України.³

При повноцінному дослідженні після знаходження установи можна було б здійснити реконструкцію, що внесло свій вклад, як у історію загалом, так і покращило туризм у Києві. Також розкопки показали, що ділянка біля Золотих воріт є не до кінця вивченою і потребує додаткових досліджень. Особливо біля місця роботи професора, де безпритульники знищили пам'ятку.

Інші археологічні розкопки науковця відбулися в урочищі Лиса Гора. Урочище є відомим археологічним комплексом в складі стародавнього

¹ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 374 – 375.

² Там само – С. 375.

³ До 155-річчя від дня народження В. Г. Ляскоронського (1860–1928). Відділ наукової інформації та бібліографії. URL: <https://secinfchounbk.blogspot.com/2015/01/155-18601928.html?m=1> (дата звернення: 12.05.2025).

поселення та решток курганного могильника епохи енеоліту – бронзового віку, скіфського часу, доби Давної Русі (IV–II тис. до н. е., XVII–XVI, XII–X, VI–IV ст. до н. е., XI–XII, XVIII–XIX ст.) розміщений в адміністративних межах Михнівської сільської ради Лубенського р-ну, безпосередньо на межі із територією міста Лубни. Як відомо, подібні назви мають відповідне слов'яно-руське коріння, а перекази безпосередньо пов'язують їх із місцями відправлення культів древніми язичниками¹.

Лиса Гора розміщена на південно-східній околиці міста Лубни, фактично за 700 метрів від перехрестя вул. Володимира Малика і Степової, недалеко від залізничного мосту через річку Сулу. Це – ділянка задернованого історичного ландшафту Нижнього Посулля, південна частина котрої вкрита насадженнями лісу. Вона є відомою як популярне місце для відпочинку лубенців, де із найбільш давніх часів існували чи не найперші в межах міста поселення. В кінці X ст., за князя В. Святославича, останець Лисої Гори став головною відправною точкою щодо побудови укріплень Посульського кордону, за епохи козаків поряд існували декілька хуторів та сіл. Безпосередньо на поверхні останця збереглися відповідні ділянки розкопок проведених у 1881, 1883 та 1984 роках, сліди від окопів ще з часів Другої світової війни².

Курганний могильник та поселення в урочищі Лиса Гора є комплексною пам'яткою археології, а також, історичного ландшафту, об'єднуючи у собі інші рештки культурних багат шарових відкладень декількох поселень епох енеоліту пізнього (культура пивихинська), пізнього та раннього бронзового віку (бондарихинська і ямна культури), курганного могильника доби середньої і ранньої бронзи та скіфського часу, зі впускними похованнями подальших епох, у тому рахунку степових конфедератів козацького часу та Русі. Також, на останці та вздовж його відповідних схилів збереглися угруповання рослинності, що зникає, а зокрема, волосистої ковили, що являється приводом до визначення

¹ Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. С. 3.

² Там само.

цього урочища як ботанічної і ландшафтної пам'ятки зі флорою попередніх століть¹.

Курганний могильник доби бронзи-скіфського часу на початку 1880-х років складався із більш ніж 20 курганів, з котрих 16 були розміщені меридіальним ланцюжком вздовж гребеню плато, а інші – на протилежних (через вибалок) із заходу мисах корінного берега. Частина із них на північному гребені останця просто обвалилася у сторону Сули (початок 1880-х рр.), що і стало приводом для проведення розкопок.

У наш час, збереглися всі рештки досліджених 14 курганів. На переважній більшості із цих насипів існують сліди розкопок у вигляді заглибин-«колодязів» розмір яких становить від 2 x 3 до 6 x 6 м у центрі. Їх поверхня є задернованою. Важливо зауважити, що повністю жоден із цих курганів на Лисій Горі під час наукових розкопок не вивчався ніколи. У частині південній помітні обриси ще чотирьох насипів, які позначені ямами у центрі та окопами.

Висота даних курганів не вища 0,3 – 1,5 м, а діаметрі складає – 8 – 25 м. Висота задернованих насипів на початку 1880-х рр. сягала 1,4 – 4,5 метрів, а діаметр від 6 до 18 м. Найбільшим із поміж них був саме курган під № 4, останець якого й до наших днів зберігся, перехрещений за сторонами світу пошуковими траншеями. Дослідження та опис окреслених поховальних комплексів був проведений та опублікований В. Ляскоронським в 1892 році².

Переважна більшість поховань могильника відноситься до скіфського часу та датувалася від VI до IV ст. до н. е. В основі декількох насипів лежать бабинська (XVII – XVI ст. до н. е.) та ямна культури (кін. III – поч. II тис. до н. е.) захоронення бронзового віку. Останні були знайдені у південній частині останця та належали першому із досліджених в Україні некрополю бабинської культури (культури кераміки багатоваликової).

¹ Там само – С. 5.

² Там само.

У насипах курганів № 4, 7–8 із розкопок 1881 та 1883 рр. В. Ляскоронським були виявлені декілька інвентарних поховань кочівників-конфедератів Русі торкського походження (Додаток Г). Їх детально досліджував В. Ляскоронський¹.

Про зруйновані обвалами схожі захоронення кінця XI – початку XII століття свідчить знахідка 1997 року під схилом гори візантійської монети – срібного аспра, карбованого ще за імператора Олексія I Комніна (1081–1118) у Костянтинополі (після 1092 р.). Дана монета мала отвір та застосовувалася як підвіска кочовиками. Поселення доби енеоліту – віку бронзи займало південну, більш розширену частину останця та мало загальну площу більшу ніж 1,0 га (50-80 x 200 м)².

Культурні нашарування, що були виявлені під час здійснення розкопок курганів 1881 та 1883 рр., були на основі поховальних споруд із ґрунту. Це були, фактично, перші в Україні дослідження пам'ятки археології в складі поселення, а також, пізнішого за часом курганного могильника³.

В. Ляскоронським не лише вперше для Подніпров'я було опубліковано масові керамічні поселенські матеріали, а й визначено коло подібних їм знахідок із Посулля (Додаток Г).

Саме від цього часу бере початок дослідження старожитностей доби енеоліту на Сулі та пивихинської культури пізньої енеолітичної епохи (IV – поч. III тис. до н. е.) зокрема.

Ще під час власних досліджень 1883 року В. Г. Ляскоронський помітив певну неоднорідність керамічного комплексу та припустив наявність декількох етапів у існуванні даного поселення. Проведене у 1984 році невеликі розкопки і шурфування (200 м²) встановили існування в культурному шарі (0,4–0,5 м) не

¹ Там само.

² Шейко Д. Археолог Василь Ляскоронський. Ми маємо знати про нього більше. URL: <https://zmist.pl.ua/blogs/arheolog-vasyl-lyaskoronskyj-my-mayemo-znaty-pro-nogo-bilshe> (дата звернення: 21.04.2025).

³ Там само.

лише пивихинської, а й значно пізньої кераміки – пізньоямного часу, бондарихинської а також бабинської культур та давньоруського гончарного посуду XII століття, що вказувало на існування декількох більш пізніх горизонтів¹.

Також разом В. Ляскоронський із С. Мазаракі здійснював археологічні дослідження по долинах річок Псел, Сула та Ворскла на Полтавщині, Сумщині та Харківщині. У листопаді 1904 року вчений подав звіт про дані дослідження. За літо ним було пройдено близько 1000 км, зареєстровано та зазначено на мапі більш ніж 600 могильників, близько 20 городищ, 160 майданів, досліджено 7 палеолітичних стоянок та лінії змійових валів.

Результатом проведених досліджень стала складена ним археологічна мапа Східної України, котру досить довгий проміжок часу із вдячністю використовували археологи².

Також варто зазначити археологічну діяльність науковця, а саме у межах Полтавської губернії, з Ф. І. Камінським і С. А. Мазараки, у межах Київської губернії В. В. Хвойка. В. Г. Ляскоронський був членом багатьох наукових організацій, а саме:

- 1) Історичне товариство Нестора Літописця;
- 2) Імператорське Московське Археологічне товариство;
- 3) Київське товариство стародавності та мистецтв;
- 4) Товариство Класичної філології при Київському навчальному округу;
- 5) Ісландське історичне товариство «Hið Íslenska Bókmenntafélag»;
- 6) Імператорське Військово-історичне товариство;
- 7) Історичне товариство при Ніжинському Історично-філологічному інституті кн. Безбородко³.

¹ Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. С.5.

² Там само. – С. 81.

³ Гордієнко Д. С. Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909 – 1913) та його особова справа (1923). С. 654-678.

Археологічну діяльність вченого важко переоцінити адже він здійснив безліч розкопок і провів їх дослідження. Одними з найбільших і найвагоміших для української історії розкопок здійсненими професором були: поховальні комплекси в урочищі Лиса Гора на околицях міста Лубни, в садибі Софійського собору, Золоті ворота. Також археологічні дослідження по долинах річок Псел, Сула та Ворскла на Полтавщині, Сумщині та Харківщині.

3.2. Наукові письмові видані та не опубліковані праці вченого

Василь Ляскоронський працював у різних напрямках: нумізматика, археографія, джерелознавстві, українська медієвістика, археологія, тощо. Його праці є змістовними, оригінальними, інколи неординарним, а найголовніше актуальним і на сьогодні.

Наприклад, у 1913 році вийшла друком книжка В. Г. Ляскоронського «Київський Вишгород за удільно-вічового часу» – одна із найбільш ґрунтовних праць, що наразі практично забута. У даній праці, на основі хронік, літописі та матеріалу документального спрямування періоду більш пізнього, вчений дійшов безпосереднього висновку відносно того, що Вишгород був містом не окремим, а саме складовою частиною Києва в давнину. Слідом за М. Грушевським, дослідник відзначив релігійне та військово-політичне значення Вишгорода, що довгий час виконував відповідні функції форпосту міста Київ¹.

Вона мала стати докторською дисертацією, проте Університет Св. Володимира не допустив її до безпосереднього захисту на здобуття ступеня доктора. Таку долю даній праці багато у чому забезпечила доволі погана критична рецензія новоспеченого українського академіка М. Петрова – беззаперечного авторитета в галузі церковно-слов'янських старожитностей та відомого києвознавця². Основною причиною подібної реакції на працю

¹ Примаченко Я. Педагогічна та громадська діяльність Василя Ляскоронського. С. 82.

² Петров М. Рецензія на книгу В. Г. Ляскоронського «Київський Вишгород за удільно-вічового часу. Записки історично-філологічного відділу ВУАН, кн. I, 1919. С. 121.

Ляскоронського є революційний висновок, щодо згадки літописців про Вишгород чи значна їхня кількість відноситься не однойменного міста в кількох кілометрах на північ, а деякої місцевості на території верхнього Києва. У цьому ж місці розташовувана й гора Хоревиця, котру певні окремі дослідники Києва локалізували на підвищеному плато, де пізніше було побудовано Софійський собор. Її було відмежовано від старої частини із резиденцією легендарного Кия (місцевість Андріївської, Десятинної та Трьохсвятительської церков із садибами) досить широким ярмом, що розпочинався від Хрещатика в північному напрямку, розрізаючи підвищення, на котрих височіли Софійський собор та Михайлівський монастир¹.

Під Хоревицею В. Ляскоронський розумів північну частину Старокиївського плато, разом із Киселівкою чи Замковою горою. Виходячи саме із того, що у хроніста із Польщі Стрийковського було вказано, що Хоревиця трохи пізніше називалася Вишгородом та із писемних джерел XVI століття, де на території міста Києва біля Щекавиці згадується місцевість «Вишгород». Вчений розташовував літописний Вишгород саме в межах території верхнього Києва. На його думку «Вишгород», складався із основних двох елементів, у котрих розміщувалися зовсім різні військові контингенти – місцева дружина і наймана дружина (Додаток Д)².

У своїй роботі науковець досліджував топографію «Аскольдової могили», Турової божниці, Борисоглібської та Василівської церков, розташовуючи їх у старому місті³.

Основна ідея книги В. Ляскоронського видалася дослідникам такою парадоксальною, що переважна більшість із них навіть не ознайомились із її безпосереднім змістом та віднесли (до нашого часу відносять) дану працю до жанру історіографічних курйозів. Можна також додати й те, що відповідь

¹ Маркевич А. До давньої топографії Києва. *Київська Старина*, 12, 1887. С. 782.

² Андрощук Ф. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського). С. 170.

³ Там само. – С. 171.

рецензенту, котрий помер у 1920 року так і не було надано до друку, а отже відповідної можливості формулювання аргументів автору книжки так ніхто і не надав.

Судячи з усього М. Петров, підозріло відносився до ідей молодших колег, а дану тему розглядав вичерпаною і закритою. Передусім, він вважав, що ідея В. Ляскоронського була побудована тільки на одному єдиному свідченні поляка Стрийковського. Києвознавець припускав, що поляк міг користуватися джерелами літописів, що не збереглися. А також він закидав науковцю, що той у власному намаганні локалізувати Вишгород на території міста Києва «пристосовує» переважну більшість відомих джерел літописів про вишгородські події. Переказавши весь зміст праці, рецензент вказав на деякі практичні хиби та закінчив рецензію загальним зауваженням відносно того, що не бачить ніякого сенсу вдаватися до більш глибокого дослідження висновків В. Ляскоронського через їхню очевидну помилковість.

У свою чергу сам В. Ляскоронський не погодився із таким закидом Петрова відносно побудови висновків тільки на даних поляка Стрийковського. Він вказував, що основними використаними джерелами є джерела літописів, а матеріали поляка були лише додатковими¹.

Таке непорозуміння вчених спровокувало також зовсім різні уявлення про розміщення київського замку у литовський час. Так, для прикладу, рецензент обмежував його розміщення тільки горою Киселівкою, як це робить і в наш час переважна більшість всіх істориків дослідників Києва. Разом із тим В. Ляскоронський опирався на дані відносно того, що після нашестя кримського хана Менглі-Гірея (1482 року) великий князь Олександр віддав наказав відбудувати цей замок із усіма церквами, баштами, стінами, а також іншими спорудами, при цьому використавши кілька тисяч людей. Розмах даних робіт навряд чи пасував Киселівці. Саме тому під замком необхідно розуміти саме ту

¹ Андрощук Ф. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського). С. 171.

площу Києва (з Трьохсвятительською і Десятинною церквами та Михайлівським монастирем), котру він займав саме в добу Ярослава та його наступників.

Не дивлячись на те, що із окремими висновками Ляскоронського досить важко погодитися, із позиції оригінальності ідей та множини використаних матеріалів все ж його книга «Київський Вишгород за удільно-вічового часу» є найбільш оригінальною та ґрунтовою роботою із усіх, що присвячені історичній топографії стародавнього Києва¹.

«Опис України» Гійома Левасера-де-Боплана по праву вважається одним з найцінніших наративних джерел з історії України першої половини XVII ст., а її автор є «справжнім фундатором західноєвропейського українознавства», з іменем якого назавжди пов'язане поширення імені України в Західній Європі². Відтак, як відмічав Я. Дашкевич, Боплан ніколи не належав до непопулярних постатей української і світової історіографії, проте за винятком радянської доби, коли за волею згори він просто замовчувався³.

Помітними працями в бопланіані ще в дорадянській історіографії стали дослідження В. Ляскоронського, хоча ще до його праць Боплан був добре знаний у вітчизняній науці. Існував повний переклад тексту Ф. Устрялова, далекий від документальної точності, але який пожвавив інтерес до «Опису України» у місцевої громадськості⁴.

70-ті роки XIX ст., за висновками Я. Дашкевича, відкрили новий етап у бопланіані, що було пов'язано з іменами таких відомих істориків, як:

- Д. Яворницький;
- В. Кордт;
- В. Антонович;
- К. Мельник;

¹ Там само с 171.

² Дашкевич Я.Р. Українська бопланіана. Київ, 1990. С. 232.

³ Дашкевич Я. Р. Гійом Ле Вассер де Боплан. Перспективи досліджень. *Боплан і Україна. Збірник наукових праць*. Львів, 1998. С. 7.

⁴ Дашкевич Я. Р. Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.). *Боплан і Україна. Збірник наукових праць*. Львів, 1998, с. 48–50.

- В. Ляскоронський¹.

Володимир Антонович по праву вважається основоположником наукової української історіографії. Однак він здійснив переклад лише кількох уривків твору², а перший науковий повний переклад зробила учениця та дружина Антоновича К. Мельник³, проте за передмовою, примітками і 2 малюнками самого В. Антоновича.

Проте саме праці В. Ляскоронського стали важливим кроком вперед у бопланознавстві. Вчений розпочав розробку теми явно під впливом учителя – В. Антоновича та, на відміну від своїх попередників, намагався охопити всю творчість Боплана. Власне, однією з магістральних тем наукових студій В. Ляскоронського була історична картографія⁴.

Тому, цілком природно, що ставши дійсним членом Історичного товариства Нестора Літописця ще 1891 р., перші дослідження з бопланіани були опубліковані в «Читаннях» Історичного товариства Нестора Літописця і стосувалися суто картографії. В. Ляскоронський, чи не першим з вітчизняних дослідників, систематично досліджував Боплана. Вчений проводив ретельні розшуки матеріалу, над чим працював, як у закордонних бібліотеках, наприклад, Кенігсберга і Парижа, бібліотеках Англії та Голландії, так і у вітчизняних.

Свої дослідження вчений підсумував у монографії «Гільом Левассер-де-Боплан і його історико-географічні праці стосовно Південної Росії»⁵. Саме це видання вчений і презентував Є. Редіну. На етапі підготовчих робіт до XII Археологічного з'їзду подарунок був на разі. У планах Московського Археологічного товариства щодо Харківського з'їзду особлива увага

¹ Дашкевич Я.Р. Українська бопланіана. Київ, 1990. С. 54.

² Гордієнко Д. Василь Ляскоронський та Єгор Редін: епізод зі взаємовідносин у контексті XII Археологічного з'їзду. С. 89.

³ Боплан. Опис України. 1630-1648. Мемуари, що належать до історії Південної Русі. Київ, 1896, вип. 2, с. 294-388.

⁴ Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський. *Записки історично-філологічного відділу ВУАН*. Кн. XXIV. 1929. С. 379.

⁵ Ляскоронський В.Г. Гільом Левассер-де-Боплан і його історико-географічні праці щодо Південної Росії: 1) Опис України; 2) Карти України. Київ, 1901. С. 24.

відводилась дослідженню, в тому числі етнографічному, території Слобідської та Лівобережної України, тому «Опис» Боплана, був не просто виявом наукової чемності В. Ляскоронського до колеги, а й мав практичну наукову цінність для Редіна, і, головне, був на часі.

На сьогодні цінність праці В. Ляскоронського полягає насамперед у тому, що, він подав найкращий російський переклад твору, однак у науковому апараті, з позиції сьогоденної науки, вчений допустився низки помилок. Проте це зовсім не зменшує ролі доробку В. Ляскоронського в історіографії бопланіани.

Вчений розробив у 1925 р., як співробітник комісії "Програму для збирання відомостей про чумаків від останніх чумаків або їхніх родин". У програмі зазначалося дізнатися про:

- відношення до релігії;
- особливості в культурному та побутовому житті;
- прикмети чумаків вдома та під час подорожей;
- чи існували особливості в побуті перейняті у чужоземців;
- який був ідеал їхнього життя;
- сповідання чумаків про їх подорожі та за часи коли татари ловили людей;
- особливості підготовки до подорожі та сам процес, як він відбувався;
- чумацькі воли та їх фізичні особливості;
- опис чумацького возу;
- чим чумаки розводили вогонь і як його підтримували;
- як відбувався процес мандрівники чумаків і хто міг бути чумаком;
- скільки грошей вони заробляли та інші дані, які описують життя чумаків.

Важливістю цієї програми було те, що в часи Василя Григоровича своє життя доживали останні чумаки і після їх смерті без писемних матеріалів історія чумацтва майже зникла б.

Ця програма була надіслана кореспондентами Етнографічної комісії і протягом 1926-1929 рр. науковці та краєзнавці збирали інформацію про чумаків

згідно програмі. Таким чином були зібрані унікальні та вагомі матеріали для історії України та для вивчення чумацтва, як для школярів так і науковців.¹

Однією з важливих праць науковця є «Воспоминания Прокофия Антоновича Подпалова, участника в Дунайском походе 1853–4 гг. и в Севастопольской обороне». У роботі на основі спогадів та спостережень учасників при обороні Севастополя. Описується біографія Прокопа Підпалова – учасника Севастопольської кампанії та воєнні дії у яких приймав він участь. Так наприклад П. Підпалов згадує: Ми знемагали від неперервної роботи і вдень, і вночі, але ніяк не могли вчасно виправити пошкодження, що завдавались снарядами. По всьому було помітно, що союзники вирішили взяти Севастополь за будь-яку ціну, і що страшна канонада має завершитись штурмом наших укріплень. Незабаром наші припущення не забарилися виправдатись."²

Варто зазначити, що оборона міста відбувалася під час Кримської війни 1853-1856 рр. Коли коаліція у складі Османської імперії, Великої Британії та Франції прийняли рішення щодо атаки міста, як головну базу Чорноморського флоту російської імперії. Проголосили облогу Севастополь 25 (13) вересня 1854 р., закінчилася вона лише через 349 днів 8 вересня (27 серпня) 1855 р. Союзники зайняли місто, а за умовами Паризького мирного договору 1856 р. місто повернулося до складу російської імперії в обмін на турецьку фортецю у Закавказзі Карс. Оборона міста зазнала значних втрат з обох сторін, без урахування померлих від хвороб, поранених та вбитих:

- союзники більше 70 тис. осіб;
- російська імперія понад 100 тис. осіб.

Проте облога стала значною історичною подією у історії усіх країн, які брали в ній участь. Під час облоги велися перші фоторепортажі військових дій.

¹ Чумаки. Студії з історії та історіографії / Ред. кол.: В. Андреев (гол. ред.), С. Андреева, С. Білівненко, Р. Додонов, С. Телюпа. Київ: Крок, 2024. 290 с.

² Гордієнко. Д. Переклад з видання: В. Ляскоронский, Воспоминания Прокофия Антоновича Подпалова, участника в Дунайском походе 1853–4 гг. и в Севастопольской обороне, К. 1904. С. 102-123.

Після цієї події у Великобританії були проведені військові реформи, а в імперії широко стали відомі імена героїв:

- Я. Махова;
- Ф. Заїки;
- І. Димченка;
- І. Шевченка та інші¹.

Тож вкрай важливою є проведено інтерв'ю П. Підпалова В. Ляскоронському та опублікування останнім цієї праці.

Усі наукові розробки В.Г. Ляскоронського, а також, його висновки та концепції дають всі підстави зараховувати його до так званої історичної школи Антоновича. У власних дослідженнях він опирався на досвід своїх попередників, працював у зарубіжних архівах під час власних численних подорожей по країнах Європи: (Швейцарія, Австрія, Франція, Великобританія, Голландія, Німеччина).

Значна кількість праць В.Г. Ляскоронського залишилися ненадрукованими. Не маючи можливості друкувати будь-що в часи війни та революції, він все ж таки продовжував власну діяльність в сфері науки, опрацював певні відібрані матеріали та збирав їх і в подальшому. Вже після смерті В. Ляскоронського, розбираючи його архів, дослідники знайшли значну кількість праць, вже готових до друку; чернеток, певні не закінчені чи тільки.

Однією з таких чернеток є «Руская история с древнейших времен до монгольском нашествие», яка являється не опублікованою роботою науковця з 355 ст. розміщеною у трьох записниках. Це одна з праць, яка була не тільки не виданою, але й її оминули вчені під час дослідження наукової діяльності В. Ляскоронського. Ця чернетка вперше розглянута і описана саме у магістерській роботі. Тож інформація у роботі подається нехронологічно, є не систематизованою, але включає у себе зібрання багатьох фактів та інформації.

¹ Галушка А. А. Севастопольська оборона 1854–1855. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Sevtopolska_oborona_1854 (останній перегляд: 08.03.2025)

Загалом описано думки іноземців, які приїжджали на територію давньої Русі, наприклад:

- Ібн-Даста X ст.;
- Ібн-Фосланг перша половина X ст.;
- Ібн-Хардадберг (847–912);
- Лев Гранантунь (963) та інші.

Згадується приїзд княгині Ольги до Візантії, хрещення Русі, географія давньої Русі, трипільці, життя хазарів. Мету створення наукової роботи достеменно не відомо, так як автор не зазначив причину її створення. Хоча незважаючи на це аналізуючи діяльність вченого можемо зробити висновок, що він описував найцікавіші для нього часи в історії, адже це не єдина робота по давній Русі, готувався до лекцій¹.

Існує також праця, яка присвячена не українській, а всесвітній історії «Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам». Робота була конкурсною та написаною у студентські роки В. Ляскоронського. Нажаль праця не була опублікована, проте за неї було отримано срібну медаль та її зарахували, як кандидатську. Ця тема студенту була запропонована педагогом І. Лучицьким, який спеціалізувався на аграрній історії Західної Європи, тож події реформації у конкурсній роботі розглянуто, як соціально-економічний рух. Такий підхід є обґрунтованим, так як з усіх протестантських рухів кальвінізм був найбільш політичним.

Дослідження має короткий вступ та виклад основного матеріалу, формально висновок є відсутнім, загалом воно є не структурованим. Висновки були подані у вступі, а основна частина обґрунтовує і деталізує вступну частину. Обсягом 90 аркушів, зберігається у фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. На рукописах присутній штамп бібліотеки університету св. Володимира, що вказує на оригінальність примірника, який був представлений конкурсній комісії. Рух розглядається у

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 441. Арк. 355.

двох напрямках, як прагнення французьких королів до централізації країни та, як комунальний рух французьких міст¹.

Автор описує передумови поширення руху та описує соціально-політичну базу наступним чином, з XII ст. часті повстання були для внутрішнього життя Франції характерним явищем. На початок XVI ст. країна перебувала ще в пережитках феодального устрою, відмічається лише зовнішня централізація, коли деякі провінції зберігали значну автономію, як Нормандія, Дофіне та інші. У роботі присутнє різке протиставлення дворянин та французьких кальвіністів, при цьому В. Ляскоронський не схвалює дій та образу життя аристократії і явно симпатизує французьким кальвіністам. Адже дії дворян стали поштовхом для поширення ідей реформації у Франції. З іншого боку простий народ шукав союзу з королем, проте у південній Франції при посяганні королівської влади на незалежність і свободи общини піднімалися на повстання.

Окрім, цього зазначається в середньовічній Європі логічний взаємозв'язок церковної та політичної влади. Так, як реформація неминуче торкалася соціальних, політичних та релігійних питань. Загалом праця охоплює лише формотворчий період політичної історії французьких гугенотів. Особливістю роботи є значна деталізація подій і на перший план у реформації виводиться соціальний аспект.

Важливо зазначити, що значний вплив на цю роботу справив вчитель І. Лучицький. Насамперед для написання використовувалися неопубліковані архівні дані, при цьому безпосередньо дослідження В. Ляскоронським у архівах Франції не фіксується, проте його педагог під час відрядження 1872 р. збирав архівні матеріали на півдні Франції. Також будучи студентом було деталізовано монографію І. Лучицького «Політичні теорії кальвіністів і спроби політичної організації». У роботі розкрито VI розділ, але вчитель розпочинає з питань

¹ Ляскоронский, В. Г. (1885). Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI веке. Киев. 90 с.

Варфоломіївської ночі, а його учень хронологічно передувє праці І. Луцицького доводячи текст до 1570 р.

Аналізуючи працю можна зауважити її однобічність у підході до матеріалів робити та значне виділення соціального аспекту. Проте це цілком правильний підхід, наприклад, О. Шульгин наголошував, що релігійні рухи солідаризувалися з соціальними. В. Ляскоронський пишався цієї роботою і не одноразово згадував її, як дореволюційний, автобіографіях так і радянського періоду. Паралельно з цим варто зазначити, що до числа учнів І. Луцицького студента не відносять, так як їм було вибрано вивчення історії України, а не всесвітньої, як для подальшого навчання так і напрямку роботу¹.

Підводячи висновки, щодо цієї роботи потрібно зазначити її важливість, так як у ній використанні неопубліковані, архівні джерела, узагальнено і детально описано рух кальвіністів, є єдиною роботою присвяченою всесвітній історії та існує лише у рукописному варіанті. Наукове значення полягає у розкритті реформації Франції на основі різних архівних документів. Наприклад, серед праць вчений вивчав каральні акції уряду, едикти 1551 р., 1545 р. та інших років на заборону протестантизму, лист 1560 р. чиновника Тулузького парламенту, тощо.

3.3. Нумізматична діяльність Василя Ляскоронського

Нумізматика – історична дисципліна, термінологія походить від грецького слова (νóμισμα), що в перекладі означає монета. Побудований на дослідженні монетних скарбів та монет, які є важливим джерелом середньовічної та стародавньої історії. Монети є джерелом інформації, вони відрізняються в залежності від регіону та часу виготовлення і демонструють політичну та економічну ситуації у місцевості.²

¹ Гордієнко Д. С. Василь Ляскоронський та його дослідження з історії Реформації у Франції. С. 151–163.

² Котляр М.Ф. Нумізматика. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. 728

В. Ляскоронський захоплювався нумізматиною, ще з дитинства. За своє життя вчений не раз видавав наукові матеріали у галузі нумізматики.

Внесок ученого у розвиток нумізматики в Україні наприкінці XIX – початку XX ст. важко переоцінити. Значна інформація щодо його нумізматичних студій міститься у його працях, а також у листуванні з колегами, відомими фахівцями музейної справи, вченими-нумізматами, членами різних наукових товариств.

В. Г. Ляскоронський зосередився на малодослідженому на той час питанні вітчизняної археології та нумізматики – вивченні римських монет, які належать до певної доби в римській історії – початку нашої ери. Учений ретельно і послідовно вивчати усі знахідки в Україні монет класичного світу, як східних, так і європейських. Монети цього періоду не були для дослідника інтересом колекціонера. Він надавав цим знахідкам великого значення як історичним джерелам, вважаючи їх важливим і вірогідним компонентом для аналізу стародавніх торговельних, культурних та політичних процесів, що відбувалися у Європі, зокрема, для аналізу «зносин Риму, Греції, Візантії, Сходу і Заходу з тогочасною людністю наших країн та культурних взаємин між ними за часів античних та пізніших¹.

Результати цього дослідження він оприлюднює у доповіді «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», проголошеній на XI Археологічному з'їзді в Києві. Цілком позитивно схвалена доповідь була першим випробовуванням для молодого вченого.

Школа В. Б. Антоновича, а також особисті якості В. Г. Ляскоронського як ученого, який фундаментально працює з джерелами, сформувала його як відомого історика-нумізмата, ґрунтовного вченого.

с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Numizmatyka> (останній перегляд: 13.05.2025)

¹ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 28.

Завдяки спогадам К. М. Мельник-Антонович ми можемо відтворити у ретроспективі нумізматичні дослідженнями видатної історичної постаті: «Кожний найдрібніший факт, кожную монету, старанно перетворивши її походження, В. Г. Ляскоронський занотовував, описував, зазначав на малі, або на плані стародавнього міста, бо таким способом зазначався купецький куток в ньому. Так робив він протягом кількох десятиліть, поки нарешті величезний той матеріал, докладно систематизований та оброблений, склався в велику монографію видатного наукового значіння «Римская монета в пределах России как исторический источник», з кількома картами, ілюстраціями, планами, знахідками монетних скарбів та поодиноких монет разом з речами римської культури, зазначаються торговельні і дипломатичні шляхи давніх часів од західних меж України та південного Помор'я аж до Скандинавії і далі на схід аж до Сибіру»¹.

Монографію він почав друкувати під час першої світової війни, але революційні події завадили її вихід друком. До речі, невеличкий витяг з неї був опублікований у збірнику «Український музей» під заголовком «Римські монети, які знайдено на території м. Києва». Однак, не маючи можливості видати монографію в Україні, автор передав її для друку незадовго до смерті в Берлін, де вона мала побачити світ німецькою мовою².

Там описуються знайдені у нагорній частині скарби римських монет. Окрім цього медальйони часів римської імперії. Автор зазначає, що подія була недостатньо висвітлена у науковій діяльності, тому він вирішив виправити це.

Скарб налічує близько 200 примірників римських монет III-IV ст. н. е., знайдено у 1870-х роках. Саме ця знахідка дала можливість констатувати, що на території м. Києва вже тоді проживали люди і ця територія була значною за розмірами. Окрім, цього були ще знахідки:

¹ Там само – С. 28.

² Там само – С. 29.

- на Печерську, біля будівлі кол. жандарських касарень. Скарб мав 82 срібні римські монети (денарії) імператорської доби від Августа до Гети (I-III ст. н.е.);
- на Олександрівській вулиці у 1840 р., проти середини так званого «Царського Саду», дві срібні римські монети, а саме: імператора Коммода (сина імператора Марка Аврелія) та імператриці Фаустини Молодшої (жінки імператора М. Аврелія), тобто другого сторіччя н.е. та інші.

Також, описано знахідку під час побудови лазні на Сінному базарі, коли робітники викопали в якомусь посуді, схожому на відро не менше, як пуд римських монет, серед яких були мідні, срібні, різного розміру. Знахідки розхапали та почали продавати. В. Ляскоронський ознайомився з монетами після знайомства з М. Н. Пантелеївим, який у студентські роки купив декілька примірників цих монет. Як зазначив вчений – «виявилось, що монети із скарбу були римські срібні денарії імператорської доби II-го сторіччя н. е., - часів царювання імператорів: Антоніна Пія, Марка Аврелія і, здається, Адріана. Монети були з високопробного срібла й збереглися дуже гарно». Проте робота про детальний опис античних монет загубилася, як у редакції куди була відправлена так і під час переїзду з Києва до Ніжина.

Загалом підбиваючи підсумки, щодо роботи вченого варто підкреслити узагальнення інформації про розкопки римських монет у місті Києві. До цього вчені схилилися до того що, верхній або ж нагірний Київ був заселений пізніше ніж низова або подільська частина. Проте знахідки римських монет були знайдені й на горішній частині міста доводячи поширення київського населення за давні часи поза межами, які до цього окреслювали досліджувані історії Києва. Найважливіші на думку автора знахідки знайдені в частині міста, де проживав торговельно-промисловий люд – з давніх часів цю територію називали «жидівським городом». Наприклад, монети біля Сінного Базару. Вони доводять, що київське населення мало культурно-політичні та торговельно-промислові зв'язки з Римом (I–IV ст.). Найрозвиненіші відносини припадають на друге й

половину третього ст. н. е.. Найбільше скарбів знайдено на воєнно-стратегічних та торговельно-промислових шляхах, тобто там де найчастіше здійснювався обмін грошима.¹

Нумізматика, особливо доби римської, була темою, що цікавила В. Ляскоронського все життя та котрою він захопився під безпосереднім впливом В. Б. Антонович. В його архіві збережені численні виписки про типи монет знайдених на теренах України.

В. Ляскоронський крім написання статей про нумізматику безпосередньо працював з різними нумізматичними колекціями. Наприклад, після реорганізації університету св. Володимира нумізматична колекція стала не потрібна закладу освіти. На її долю звернула увагу АК ВУАН і після ухвалення рішення 5 листопада 1924 р. про передачу майна мінц-кабінету у розпорядження комітету перевести все майно, а саме бібліотеку, меблі, монети-медалі, тощо. Цю справу було доручено Всеукраїнському археологічному комітету, який у свою чергу створив комісію. До складу комісії у різний час входили: В. Ляскоронський, В. Козловська, С. Маслов, М. Ткаченко, М. Рудинський, С. Добровольський та інші.

Майже від початку 19 листопада 1924 р. по 20 вересня 1926 р. комісію очолював професор В. Ляскоронський. За цей час було здійснено 59 зібрань. З початку роботи коли колекція була буквально розкидана по всій кімнаті, деякі вітрини взагалі були побиті і лише деякі вітрини було більш-менш упорядковано. 25 жовтня 1926 р. В. Ляскоронський доповів Всеукраїнському археологічному комітету за майже закінчену роботу, серед якої 6 опечатаних ящиків та не розпаковвані з 1916 р., при евакуації. Колекція налічувала 27 961 монети, медалі, меблі, приладдя для зберігання монет, бібліотека з 544 томів, вітрини. Усе було надійно запаковано й опечатано В. Ляскоронським печаткою голови комісії.

Перевезення відбулося лише 8 грудня 1927 р. до приміщення на Короленко 56, у головному будинку ВУАН, а 10 червня 1931 р. перенесено до Музейного

¹ Ляскоронський В. Г. Римські монети, які знайдено на території м. Києва. *Український музей*. Вип. 1. Київ, 1927. – С. 27–41.

містечка. Зберігачем нумізматики Музейного містечка, головою комісії з приймання нумізматичної колекції університету був В. Ляскоронський. Тобто, як зберігач вчений виконував старанно і добре свою роботу, що є фактом його діяльності з різними колекціями у різних закладах. Крім того, переїзд всієї колекції університету не зміг би повноцінного відбутися без чіткого керівництва голови комісії. З. Зразюк у «Історія колекції мінц-кабінету університету св. Володимира у 20-30-ті роки ХХ століття» зазначає, що професор хоч і написав декілька праць в галузі нумізматики, проте не був нумізматом. Так, як у вченого не було фахових прикладних знань з нумізматики. При цьому зауваженні варто зазначити, що справді В. Ляскоронський не мав нумізматичної освіти, тобто не вивчав загальну теорію і особливості цієї науки.¹

Окрім колекції мінц-кабінету вчений наглядав за ще однією із нумізматичних колекцій, яка безпосередньо належала ліквідованій Київській духовній академії (КДА). Вона утворювалася із власного зібрання та зібрання Леопардова (7,5 тисяч монет), безпосередньо подарованого академії в 1893 році. Вже після ліквідації КДА відповідна колекція перебувала спакованою у ящиках у одному з корпусів Братського монастиря на Подолі. В 1922 – 1923 роках надійшов відповідний сигнал про постійне плюндрування колекції. Створена із цього приводу комісія знайшла біля одного із відкритих ящиків розкритий каталог збірки, за яким грабіжники відбирали монети.

У зв'язку із створенням Всеукраїнського музейного містечка у Лаврі було вирішено передати дану колекцію для спеціально утвореного відділу з дослідження нумізматики. Професор В. Ляскоронський мав скласти список речей, які були вкрадені, звірити колекцію, створити нові інвентарі. За час роботи вченого колекція постійно поповнювалася. Наприклад, частина колекції В. Б. Антоновича (біля 800 од. західноєвропейських монет), декілька античних

¹ Зразюк З. Історія колекції мінц-кабінету університету св. Володимира у 20–30-ті роки хх століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2(145). С. 28–33.

монет, «Китаєвський скарб» переданий з історичного музею, скарб з села Лобутни – срібні російські копійки, близько 700 од..

У 1927 р. на допомогу професору було переведено з Чернігівського державного музею В. А. Шугаєвського. Після смерті вченого В. А. Шугаєвський став зберігачем нумізматичної колекції. Новий зберігач вважав, що опис музейної колекції був зроблений непрофесійно. Проте варто зазначити, що вчені займалися різними завданнями нумізматичних студій, тому по різному дивилися на дослідження, що й викликало критику нового зберігача нумізматичної колекції.

Для написання нового каталогу-інвентарю колекції було створено спеціальну комісію:

- зберігача нумізматичної колекції – В. А. Шугаєвського;
- голови комісії академіка О. П. Новицького;
- М. Г. Захар'євич-Захар'євського – відомий київський нумізмат, який особливо знався в античній нумізматиці та був членом археологічного та Церковно-історичного товариства з 1902 р. та інші.

Робота тривала два роки. За цей період було індексовано та визначено 9,5 тис. монет за авторитетними нумізматичними каталогами. Комісія виділила дублети, фальшовані, стерті монети, колекційні, тощо. Отже, за інформацією від комісії можна стверджувати, що вченому В. Ляскоронському дійсно не вистачало теоретичного підґрунтя для професійного виконання своїх обов'язків.

1

Крім вивчення давньоримських монет В. Г. Ляскоронський досліджував і систематизував давньогрецькі монети, знайдені на теренах України. У подальшому він став упорядковувати відомості про візантійські монети і скарби, складав нумізматичні мапи, відзначаючи знахідки римських, грецьких і навіть

¹ Зразок 3. З історії нумізматичної колекції Церковно-Археологічного музею при Київській духовній академії. *Український нумізматичний щорічник*. 2017. № 1. С. 132–142. URL: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-132-142>

східних монет, і накладав їх на відомі вже стародавні торговельно-політичні шляхи, як-от старий шлях «з варяг у греки», «великий волзький шлях» і інший – на Литву та західнослов'янське Помор'я, тим самим уточнюючи історичні відомості про розвиток торговельних шляхів та політичних відносин держав¹.

Результатом його нумізматичних досліджень були наукові праці, опубліковані за його життя: «О находках римских монет в пределах Киевской и Полтавской губерний», надруковані у київських газетах та «Историческом вестнике» у 80-х і 90-х роках XIX ст., «Находки римских монет в области среднего Приднепровья», у «Трудах XI Археологического съезда в 1899 г.» (т. 1) (М., 1901), «Римські монети, які знайдено на території м. Києва» - у збірнику «Український музей» (вип. 1) (К., 1923).

Працюючи у складі Всеукраїнського Археологічного комітету (ВУАК) під час організації Української академії наук, він, дбаючи про збереження цієї спадщини для науки та культури в умовах революційної руїни та перших років радянської влади, приділяв багато уваги питанням суто обліково-організаційного характеру щодо нумізматичних колекцій університету. За свідченням К. М. Мельник-Антонович, «працюючи у важких умовах, безплатно, у холоді, протягом цілої зими, він займався прийомом і пакуванням величезних нумізматичних колекцій колишнього університету, систематизував їх. У цей період після прилучення Товариства до УАН, він продовжував брати участь у його засіданнях, виступив з доповіддю про скарб римських монет, що знайдено в Києві, в 70-х роках XIX ст. та про цікаві срібні медальони – військові знаки римських легіонів»².

Для висвітлення наукових інтересів В. Г. Ляскоронського у нумізматичній науці заслуговує на увагу листування, що зберігається в його особовому архіві. До його кореспондентів належали сучасники-колеги: історики, нумізмати,

¹ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 28.

² Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). С. 370.

археологи, організатори музейної справи в Україні та аматори-збирачі монет. Він листувався як з представниками офіційних наукових установ і академічних товариств, так і з приватними особами.

Так, про нумізматику йдеться у листуванні В. Г. Ляскоронського з українським істориком та нумізматом, завідувачем відділу української старовини Чернігівського державного музею Шугаєвським Валентином Андрійовичем. Особливу увагу він приділяв знахідкам римських монет на території колишньої Російської імперії, зокрема, у період підготовки монографії: від 3 січня 1918 р.¹. У листах обговорювалися важливі джерелознавчі питання, зокрема, критерії віднесення римських монет до слов'янських територій, а також брошура В. Г. Ляскоронського «О научном значении римских находок», а також питання історії нумізматики, зокрема, розповсюдження у Росії празьких грошей XIV ст. (добы королів Венцеслава II – Венцеслава IV), тощо².

Листування у той час було однією з важливих можливостей наукового спілкування та отримання необхідної інформації. А для нас це є ще і джерело, що висвітлює певні події. У листі до В. Г. Ляскоронського від 18 грудня 1918 р. В. А. Шугаєвський цікавився його працею про римські монети, оскільки сам планував скласти узагальнений список усіх знахідок римських монет на території Росії, і скаржився на перешкоди та втрати нумізматичних матеріалів, спричинені революційними подіями у Петрограді у 1917 р. Зокрема, його цікавили відомості стосовно скарбів римських монет у Чернігівській губернії, сповіщав про каталог музею Подільського церковного історико-археологічного товариства у листі від 19 грудня 1918 р.³.

Листування В. Г. Ляскоронського містить багато деталей щодо знахідок та власників монет. Так, у своєму листі історик, літературознавець, бібліограф,

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 406-407. Арк. 6.

² Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 29.

³ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 406-407. Арк. 6.

перекладач В. Доманицький від 24 вересня 1906 р. повідомляв В. Г. Ляскоронському, що йому доставлені римські монети з їх описом і зазначенням місця розкопок в Україні¹. У листі С. Євдокімова від 17 серпня [...] з м. Полонного сповіщається, що з газети «Киевлянин» він дізнався про археологічні знахідки старожитних монет, завдяки котрим він визначив власні старожитні монети і цікавився, де можна їх продати. До цього листа додані зразки монет, відбиті на папері².

Важливу роль у студіях В. Г. Ляскоронського з античної нумізматики відіграв той факт, що він листувався не лише з вітчизняними нумізматами, але водночас мав наукові контакти із зарубіжними фахівцями. Так, у період 1917-1927 рр. він підтримував зв'язки зі шведськими науковцями – знавцями археології та нумізматики, про що можна судити з копії листа В. Г. Ляскоронського до професора історії та старожитностей Королівської Академії у Стокгольмі Оскара Альмгрена.

Завдяки науковим контактам зі шведськими вченими В. Г. Ляскоронський був ґрунтовно ознайомлений з археологічними знахідками та дослідженнями римських монет у Скандинавії. Важливо те, що через ці зв'язки В. Г. Ляскоронський обмінювався виданнями з нумізматики. Так, професор зі Стокгольму постачав йому необхідну літературу з класичної нумізматики. В. Г. Ляскоронський, у свою чергу, обіцяв йому надіслати видання власної ґрунтовної праці (мається на увазі його монографія «Римская монета в пределах России как исторический источник») з кількома картами³.

У матеріалах службової та громадської діяльності В. Г. Ляскоронського розкривається інформація щодо складної долі нумізматичних колекцій після революції та у період діяльності ВУАН. Так, у документах знайшла відображення боротьба між ВУАК та Київським інститутом народної освіти

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 1.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 201. Арк. 2.

³ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 158-159. Арк. 2.

(ІНО) за приміщення, де були розміщені фонди монет, що колись належали університету св. Володимира та перейшли до відання Академії.

Реорганізація університету на ІНО автоматично передбачала відчуження колекцій, що не були актуальними для народної освіти і завантажували приміщення бібліотеки ІНО (про що свідчив лист завідувача бібліотеки О. Назаревського від 5 жовтня 1927 р.)¹. 3 жовтня 1927 р. Київський ІНО в категоричній формі запропонував, звертаючись до дійсного члена Всеукраїнського археологічного комітету професора В. Г. Ляскоронського, ВУАКові звільнити опечатану кімнату, де знаходилася колекція нумізматичного кабінету². У зв'язку з цим ВУАК звернувся до Спільного зібрання УАН заповідника з проханням вивезення майна та надання йому місця для зберігання³.

Становлення і розвиток нумізматичної справи в системі української історичної науки радянського періоду – у 20-ті роки – розкриваються в офіційній документації службової діяльності В. Г. Ляскоронського. Так, фактичні відомості про стан і організацію нумізматичної справи містяться у звіті за 1924 р. професора В. Г. Ляскоронського, як вже керуючого нумізматичним відділом Лаврського музею при Політпросвіті, від 3 січня 1925 р.⁴. Згідно з даними цього джерела: «За рік було: 1. Розібрано, визначено і зареєстровано більш ніж 15 тис. різноманітних монет, медалей і жетонів, складено по кожній галузі монет окремі каталоги. 2. Намічено і одібрано для наукової праці кілька десятків античних монет і медалей для їх фотографування і наукового описання. 3. Підготовлено для виставки цілі низки зроблених знімків різноманітних знаменитостей із ученого, воєнного, релігійного і артистичного світу. 4. В нумізматичній колекції при київському ВІНО визначено, одібрано і упаковано більш ніж 8 тис.

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 1.

² Там само.

³ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 30.

⁴ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 98. Арк. 1.

різноманітних античних монет, їх перенос в нове помешкання. 5. Одержано від Д. Щербаківського, керуючого археологічними справами і Державного Музею в Києві, вісім (8) мішечків з старинними монетами, медалями, хрестами, і т. і., знайденими на території Лаври ... 6. Одержано від Ф. М. Морозова монет срібних і 11 олов'яних пломб, паперових кредитів минулих років советських грошей. 7. В колекціях Лаврського музею є медалі, медальони і монети, зроблені із сплаву і із чугуну, котрі, через холодну, зимню температуру вкриваються іржою і марніють. Треба їх одібрати і перенести в тепле помешкання. 8. Сума грошей, потрібна для наукових екскурсій і на купівлю цікавих монет із новонайдених кладів на Україні, була мною означена в одному із попередніх відсотів»¹.

Однак, незважаючи на складні обставини зберігання та скрутний матеріальний стан у той період, комплектування новими примірниками монет фонду нумізматичного кабінету здійснювалося не лише завдяки дарам жертводавців, але й через купівлю.

Лаврський музей для проведення необхідних наукових досліджень був зацікавлений у комплектуванні спеціальної нумізматичної літератури, про що дізнаємося з листа від 11 липня 1927 р. Важливим було налагодження науково-дослідницьких зв'язків з іншими нумізматичними кабінетами.

Отже, Лаврський музей двічі звертався до професора С. Л. Гольдіна, що завідував нумізматичним кабінетом колишнього Харківського університету і бібліотекою при цьому кабінеті, з проханням надіслати один примірник Каталогу нумізматичного кабінету. На жаль, професор С. Л. Гольдін не відповів на це прохання, і В. Г. Ляскоронський звернувся до Укрнауки з проханням допомогти одержати каталог, який було отримано 11 липня 1927 р.².

До В. Г. Ляскоронського як завідувача нумізматичного відділу зверталися представники інших науково-дослідних установ, музеїв України для атрибуції

¹ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 30.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 489. Арк. 1.

старожитних монет і медалей з власних фондів. Зокрема, 9 січня 1927 р. представники Волинського державного науково-дослідного музею в Житомирі просили допомоги у визначенні колекції старовинних монет, які навіть були доставлені у Київ завідувачем історичного відділу цього музею Г. П. Ілюченком¹.

Вже на початку 20-х років ХХ ст. в Україні планувалася централізована організація обліку історико-культурних цінностей, а саме археологічних і нумізматичних знахідок. Для збирання інформації і статистичних даних про нумізматичні знахідки в різних регіонах України Лаврський музей культів і побуту розповсюджував у 20-ті роки ХХ ст. серед обласних історико-культурних музеїв обіжники за підписом В. Г. Ляскоронського, як завідувача нумізматичного відділу цього музею. Машинописний зразок цього обіжника зберігається в архіві В. Г. Ляскоронського².

Облік музейних колекцій монет мав бути проведений за спеціальною анкетною, розробленою Ляскоронським. Вона мала висвітлити спеціальні відомості про знахідки грецьких, римських та візантійських монет та їхній зовнішній вигляд, а також описати за наступними фактами: «1) у якій місцевості (місто, село, поле, город, сад тощо); 2) якщо можна, коли саме (рік знахідки) або приблизно; 3) за яких умов (якщо, звісно, вони відомі); 4). скільки (якщо відомо) монет було в скарбі; 5) з якого металу (мідь, срібло, золото, електрон, сплав); 6) що зображено на монеті: на лицьовому боці і на зворотному»³.

Підсумовуючи нумізматичну діяльність В. Ляскоронського потрібно зазначити наполегливу та кропітку працю науковця. Дослідження проводилися як за допомогою листування з іншими нумізматами так і безпосередньо під час

¹ ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 1.

² ІР НБУВ. Ф. 90. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 1.

³ Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859-1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 31.

роботи з колекціями. Неможливо не згадати статті про римські монети, які підкреслюють роботи вченого у цьому напрямі.

Загалом наукова діяльність вченого була дуже різнобічною і не завжди однаково оціненою. Його роботу, як часто критикували так і зазначали її важливість для науки. Проте вклад дійсно є неоцінним: безліч розкопок, наукових праць, збереження різноманітних нумізматичних колекцій, тощо.

ВИСНОВКИ

Проведене у магістерській роботі дослідження, основою якого є життя та наукова діяльність Василя Григоровича Ляскоронського дозволяє стверджувати наступне:

- У наш час творчість та життя вченого вже знайшли деяке висвітлення у вітчизняній історіографії. Серед праць про біографію та наукову діяльність науковця варто виділити: некролог, а практично спогади близької подруги та колеги вченого – К. Мельник-Антонович; Я. Примаченко «Життєвий шлях Василя Ляскоронського», де описано біографія вченого на основі спогадів; О. Ситник «Василь Ляскоронський як археолог»; Ф. Андрощук «Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського)»; В. Дубровський «Професор В. Г. Ляскоронський» – зазначено діяльність науковця, як педагога, археолога та історика. Зарубіжні видання про вченого є відсутні, незважаючи на його плідну діяльність в історичній науці. Загалом незважаючи на значний внесок у розкриття постаті вченого не було проведено узагальнення його наукової діяльності, тому це потребує детального обґрунтування.

- Джерельна база роботи характеризується архівними документами з Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУВ), зокрема, «Автобиографические заметки о начале увлечения стариной» - описано, як зародився інтерес у вченого до вивчення історії, «Руская история с древнейших времен до монгольском нашествие» – чернетка про часи Русі до монгольської навали з описом подій того часу, «Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам» – робота по архівним матеріалам, яка розкриває особливості руху кальвіністів, «Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві» - дані про проведення розкопок та знахідки, які там були знайдені, «Римські монети, які знайдено на території м. Києва» – праця по нумізматиці, «Воспоминания Прокофия Антоновича Подпалова, участника в Дунайском походе 1853–4 гг. и в

Севастопольской обороне» – опис подій від учасника; листами з сестрою – Катериною, науковцями – С. Євдокімовим, В. Шугаєвським, В. Доманицьким та інші наукові доробки вченого.

- Завдяки поєднанню методів та принципів було проведено результативне дослідження на достовірних результатах. Залучено під час опрацювання роботи значну кількість джерел, що дало змогу конструктивно охарактеризувати тематику роботи.

- Серед наукової діяльності вченого важливо виділити, що праці В. Ляскоронського стали важливим кроком вперед у бопланознавстві. Вчений розпочав розробку теми явно під впливом учителя – В. Антоновича та, на відміну від своїх попередників, намагався охопити всю творчість Боплана. Власне, однією з магістральних тем наукових студій В. Ляскоронського була історична картографія. Вчений є чи не першим з вітчизняних дослідників, який систематично досліджував Боплана. Науковець проводив ретельні розшуки матеріалу, над чим працював, як у закордонних бібліотеках, наприклад, Кенігсберга і Парижа, бібліотеках Англії та Голландії, так і у вітчизняних. Свої дослідження В. Ляскоронський підсумував у монографії «Гільом Левассер-де-Боплан і його історико-географічні праці стосовно Південної Росії».

У «Київський Вишгород за удільно-вічового часу» – одній із найбільших ґрунтовних праць, що наразі практично забута. У даній праці, на основі хронік, літописі та матеріалу документального спрямування періоду більш пізнього, вчений дійшов безпосереднього висновку відносно того, що Вишгород був містом не окремим, а саме складовою частиною Києва в давнину. Ця робота є найбільш оригінальною та ґрунтовою роботою із усіх, що присвячені історичній топографії стародавнього Києва.

«Воспоминания Прокофия Антоновича Подпалова, участника в Дунайском походе 1853–4 гг. и в Севастопольской обороне». У роботі на основі спогадів та спостережень учасників при обороні Севастополя. Описується біографія Прокопа Підпалова – учасника Севастопольської кампанії та військові дії

у яких приймав він участь. Важливість даної праці полягає у наочній демонстрації подій облоги героїчного міста Севастополь.

«Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI ст. по неизданным источникам» – це робота по всесвітній історії, написана на конкурс та зарахована, як кандидатська. Потрібно зазначити її важливість, так як у ній використанні неопубліковані, архівні джерела, узагальнено і детально описано рух кальвіністів, є єдиною роботою присвяченою всесвітній історії та існує лише у рукописному варіанті. Наукове значення полягає у розкритті реформації Франції на основі різних архівних документів. Наприклад, серед праць вчений вивчав каральні акції уряду, едикти 1551 р., 1545 р. та інших років на заборону протестантизму, лист 1560 р. чиновника Тулузького парламенту, тощо.

- Як, археолог професор В. Г. Ляскоровський зробив вагомий внесок у розвиток археологічної науки в нашій державі. Вчений брав участь у розкопках своїх друзів – В. Хвойки та С. Мазаракі, наприклад фундаменту Десятинної церкви у Києві. Також варто зазначити археологічні роботи на території садиби Софійського собору у 1925 р., де Василь Григорович був призначеним головою комісії.

Було знайдено матеріали давньоруської епохи: посуд з кераміки, кахель, фрагменти тонкої і масивної цегли, частини скла, фрагментоване вугілля і цілу цеглу датованими XVII та XVIII ст. За отриманими даними вченими було встановлено, що фундамент побудований з дерев'яної конструкції з балок та цегли датованої XVII ст. Було відкрито прохід на середині східної сторони фундаменту. Науковці дійшли висновку, що цей прохід є коридорним входом до приміщення підвальної споруди.

Розкопки Золотих воріт відзначилися відкриттям брами, яка існувала до 1037 р. на місці Золотих воріт і відноситься до залишків давньоруського будівництва повноцінно її дослідити не вийшло. Проте через нестачу коштів на охорону місця розкопок та плундруванням безхатків, які спалили наукове

відкриття. Розкопки показали, що ділянка біля Золотих воріт є не до кінця вивченою і потребує додаткових досліджень.

Інші археологічні розкопки науковця відбулися в урочищі Лиса Гора. Під час яких було проведено дослідження та опис окреслених поховальних комплексів був проведений та опублікований В. Ляскоронським в 1892 році. У насипах курганів № 4, 7–8 із розкопок 1881 та 1883 рр. археологом були виявлені декілька інвентарних поховань кочівників-конфедератів Русі торкського походження. В. Ляскоронським не лише вперше для Подніпров'я було опубліковано масові керамічні поселенські матеріали, а й визначено коло подібних їм знахідок із Посулля.

- Здійснював активну діяльність у багатьох комісіях, секціях та комітеті ВУАН. Брав активну участь у Краєзнавчій та Етнографічній комісії, Археологічній секції. Також в історичній секції по відділах Первісної культури, Києва, Стародавнього Чернігова та комісії Науково-термінологічного словника. Приймав участь у Археологічних з'їздах, виступав з доповідями та в обговореннях наукових питань.

- Вчений займався нумізматичною діяльністю і у своїх дослідженнях зосередився на мало вивченому на той час питанні вітчизняної археології та нумізматики – аналізом та описом римських монет, які належать до певної доби в римській історії – початку нашої ери. Василь Григорович ретельно і послідовно вивчати усі знахідки в Україні монет класичного світу, як східних, так і європейських. Монети цього періоду не були для дослідника інтересом колекціонера. Він надавав цим знахідкам великого значення як історичним джерелам, вважаючи їх важливим і вірогідним компонентом для аналізу стародавніх торговельних, культурних та політичних процесів, що відбувалися у Європі. Вчений безпосередньо працював з різними нумізматичними колекціями. Наприклад, після реорганізації університету св. Володимира нумізматична колекція мінц-кабінету стала не потрібна закладу освіти. Окрім цієї колекції вчений наглядав за ще однією, яка безпосередньо належала ліквідованій

Київській духовній академії (КДА). Вона утворювалася із власного зібрання та зібрання Леопардова (7,5 тисяч монет), безпосередньо подарованого академії в 1893 році.

- Педагогічна діяльність обумовлена роботою домашнім вчителем, викладанням в університеті Св. Володимира «Історії Росії», «Спеціальний курс – Історії Московського університету в XVIII столітті», «Французька мова» – історична граматика французької мови та читання твору Вольтера – «L'Histoire de Charles XII», яке мало відношення до історії України початку XVIII ст.

- Зазначаючи історичні погляди В. Г. Ляскоронського потрібно відзначити нейтралітет, так як у працях не було значних національних тенденцій, проте й відсутнє твердження про «колиску трьох братніх народів».

- Підсумовуючи наукову діяльність вченого варто зазначити, що він зробив вагомий внесок у розвиток історичної та археологічної науки. Він завжди займався улюбленою справою – історією. Будучи педагогом, головою археологічного відділу Комітету, заступником голови комітету, завідуючим відділом нумізматики Лаврського музею Києво-Печерського заповідника викладався на повну і працював не покладаючи рук. Його працю важко переоцінити і тому вкрай важливо не забувати про людей, які зробили значний внесок в історію України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ф. 23. Бережков Михайло Миколайович

Опис 1

1. Справа. 909. Ляскоронская Е. – Бережкову Михайлу Николаевичу письмо 5 февраля 1928 г. из Киева в Нежин. 2 арк.

Ф. 90. Ляскоронський Василь Григорович

Опис 1

2. Справа. 1. Ляскоронский Василий Григорович. Автобиография, автограф. 4 арк.

3. Справа. 2. Особова справа В. Г. Ляскоронського, професора Київського археологічного інституту. Травень 1923 р. 12 арк.

4. Справа. 64. Ляскоронский Василий Григорьевич. Заметки о находках античных монет. Карты находок римских монет. 21 арк.

5. Справа. 65. Римські монети, які знайдено на території м. Києва. Перша коректура. 10 травня 1927 р. 7 арк.

6. Справа. 73. Ляскоронский Василий Григорьевич. Автобиографические заметки о начале увлечения стариной. Упоминаются: Ф. И. Каминский и Г. С. Кирьяков. 4 арк.

7. Справа. 89. Лаврский музей культов и быта – в областной историко-культурный музей. Письмо. 1 арк.

8. Справа. 98. Ляскоронський Василь Григорович. Звіт про роботу на посаді завідувача нумізматичним відділом Лаврського музею за 1924 р.

9. Справа. 101. Бібліотека Київського Інституту Народної Освіти – Ляскоронському Василеві Григоровичу. Листівка 5 жовтня 1927 р. Київ. 1 арк.

10. Справа. 102. Волинський науково-дослідний державний музей – Ляскоронському Василеві Григоровичу. Лист 9 січня 1927 р. Із Житомира до /Києва/. 1 арк.

11. Справа. 158–159. Ляскоронський Василь Григорьевич – / /, автору работ по нумизматике скандинавских стран. 2 ед.

12. Справа. 199. Доманицкий В. – Ляскоронскому Василию Григорьевичу. Письмо 24 сентября 1900 г. Киев. 1 арк.

13. Справа. 201. Евдокимов С. – Ляскоронскому Василию Григорьевичу Письмо 17 августа. 2 арк. Прилож.: образцы монет, отпечатанные на бумаге. 8 арк.

14. Справа. 406–407. Шугаевский Валентин Андреевич – Ляскоронскому Василию Григорьевичу. Письма: 18 декабря 1918 г. – 3 января 1919 г. Из Киева в Нежин. 5 арк.

15. Справа. 441. Ляскоронский Василий Григорьевич. Русская история с древнейших времен до Монгольского нашествия. Три записных книжки.

16. Справа. 489. Лаврський Музей до Укрнауки. Лист про надіслання «Каталогу» Нумізматичного кабінету. 11 липня 1927 р. Київ. 1 арк.

17. Справа. 493. Ляскоронская Екатерина Григорьевна. Лекции Вольтера по медицине. 27 арк.

18. Справа. 511. Письменные ответы по греческому языку уч. 8 класса Лубенской Земской гимназии, Ляскоронского Владимира. Черновые заметки по геометрии и тригонометрии. 23 арк.

Опубліковані джерела

19 Боплан Г. Ле Вассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до меж Трансільванії, разом із їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / пер. з франц. Я. Дашкевича. Київ: Наукова думка, 1990. 288 с.

20. Грушевський М. С. Автобіографія. *Архіви України: Науково-практичний журнал*. 1991. № 1 (225). С. 16–29.
21. Ляскоронский В. Г. Гильом Левассер-де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России: карты Украины XVII века. Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1901. 91 с.
22. Ляскоронський В. Г. Римські монети, які знайдено на території м. Києва. *Український музей*. 1927. Вип. 1. С. 27–41.
23. Ляскоронський В. Г. Невидані спогади В. Г. Ляскоронського про Володимира Боніфатієвича Антоновича як професора. *Україна*. 1928. Кн. 6. С. 70–81.
24. Ляскоронський В. Спогади про проф. В. Б. Антоновича. *З іменем Святого Володимира: У 2 кн.* Кн. 1. Київ: Заповіт, 1994. С. 294.
25. Ляскоронський В. Спогади Прокопа Антоновича Підпалова, учасника Дунайського походу 1853–4 рр. та Севастопольської оборони (Пер. Д. Гордієнка). *Наш Крим*. 2016. Вип. 2. С. 102–123.
26. Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський: (некролог). *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. 1929. Т. 24. С. 365–379.
27. Петров М. В. Г. Ляскоронский. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время. *Записки історично-філологічного відділу ВУАН*. 1919. Кн. 1. С. 121–122.

ЛІТЕРАТУРА

29. Андрощук Ф. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій В. Г. Ляскоронського). *Ruthenica. SEMINARIUM*. 2023. Спец. випуск. С. 162–193.
30. Бахмат В. В. Археологічні розкопки на території Софії Київської 1925 р. під керівництвом Василя Ляскоронського. *Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 52–54.

31. Гордієнко Д. Василь Ляскоронський та Єгор Редін: епізод зі взаємовідносин у контексті XII Археологічного з'їзду. *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. Вип. 3. 2013. С. 85–92.
32. Гордієнко Д. С. Василь Ляскоронський та його дослідження з історії Реформації у Франції. *Література та культура Полісся*. 2017. № 88. С. 151–163.
33. Гордієнко Д. С. Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909–1913) та його особова справа (1923). *Український археографічний щорічник*. 2013. Вип. 18. С. 654–678.
34. Гордієнко Д. Спогади учасника Кримської війни Прокопа Підпалова у записі Василя Ляскоронського. *Наш Крим*. 2016. Вип. 2. С. 94–101.
35. Дашкевич Я. Р. Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.). *Боплан і Україна: зб. наук. пр.* Львів, 1998. С. 48–50.
36. Дашкевич Я. Р. Гійом Ле Вассер де Боплан. *Перспективи досліджень. Боплан і Україна: зб. наук. пр.* Львів, 1998. С. 7–14.
37. Дашкевич Я. Р. Українська бопланіана. Київ, 1990. 232 с.
38. Зразюк З. Історія колекції мінц-кабінету університету св. Володимира у 20–30-ті роки ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2 (145). С. 28–33.
39. Зразюк З. О. З історії нумізматичної колекції Церковно-Археологічного музею при Київській духовній академії. *Український нумізматичний щорічник*. 2017. № 1. С. 132–142.
40. Іванисько С. Археологічні розкопки на території садиби Софійського собору під керівництвом В. Г. Ляскоронського. *Сакральні споруди у житті суспільства: історія і сьогодення: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. «Софійські читання»*. Київ, 27–28 листопада 2003 р. Київ: Фенікс, 2004. С. 113–114.
41. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 494 с.

42. Ляскоронский В. Г. Политические собрания и политическая организация кальвинистов во Франции в XVI веке. Киев, 1885. 90 с.
43. Маркевич А. К древней топографии Киева. *Киевская старина*. 1887. № 12. С. 782–787.
44. Міщук Г. Рукописні документи історика та археолога В. Г. Ляскоронського (1859–1928) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії нумізматики. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 2. С. 27–31.
45. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917–1941 рр. Київ, 1995. Ч. 1: 1917 – сер. 20-х рр. 278 с.
46. Примаченко Я. Життєвий шлях Василя Ляскоронського. *Грінченко-Сетон: міжнародний журнал молодих науковців*. 2020. Т. 1. № 1. С. 96–102.
47. Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський. *Український історичний журнал*. 1990. № 2. С. 88–89.
48. Ситник О. М. В. Ляскоронський як археолог. *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали*. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 111–121.
49. Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. Лубни: ВКФ «Інтер-Парк», 2016. 16 с.
50. Чумаки: студії з історії та історіографії / ред. кол.: В. Андрєєв (гол. ред.), С. Андрєєва, С. Білівненко, Р. Додонов, С. Телюпа. Київ: Крок, 2024. 290 с.
51. Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917–1957 рр.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. 424 с.

Електронні ресурси

52. Галушка А. А. Севастопольська оборона 1854–1855. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Sevatopolska_oborona_1854 (дата звернення: 15.11.2023).
53. Горішнянська О. Українські містянки XIX – початку XX ст. Перепрочитання образів. URL:

<https://www.umoloda.kiev.ua/number/3482/164/135228/> (дата звернення: 21.11.2023).

54. До 155-річчя від дня народження В. Г. Ляскоронського (1860–1928). Відділ наукової інформації та бібліографії. URL: <https://secinfchounbk.blogspot.com/2015/01/155-18601928.html?m=1> (дата звернення: 12.05.2025).

55. Котляр М. Ф. Нумізматика. *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі–О* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Numizmatyka> (дата звернення: 13.05.2025).

56. Толочко П. П. Археологія (наука). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Археологія_\(наука\)](https://vue.gov.ua/Археологія_(наука)) (дата звернення: 13.03.2025).

57. Шейко Д. Археолог Василь Ляскоронський. Ми маємо знати про нього більше. URL: <https://zmist.pl.ua/blogs/arheolog-vasyl-lyaskoronskyj-my-mayemo-znaty-pro-nogo-bilshe> (дата звернення: 21.04.2025).

58.

ДОДАТКИ**Додаток А****Фото Василя Ляскоронського**

Василь Григорович Ляскоронський. Примаченко Я. Життєвий шлях Василя Ляскоронського. *Грінченко-Сетон міжнародний журнал молодих науковців*.

2020. Том 1 № 1. С. 96-102.

<https://ysgsij.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/30/11>

Додаток Б

Ілюстрації, пов'язані з археологічною діяльністю Василя Ляскоронського

Фото розкопу в садибі Софійського собору в 1925 році. Архів Національного заповідника «Софія Київська». Ляскоронський В. Г. Розкопки на подвір'ї Софійського собору в Києві. Науковий архів Національного музею історії України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 87.

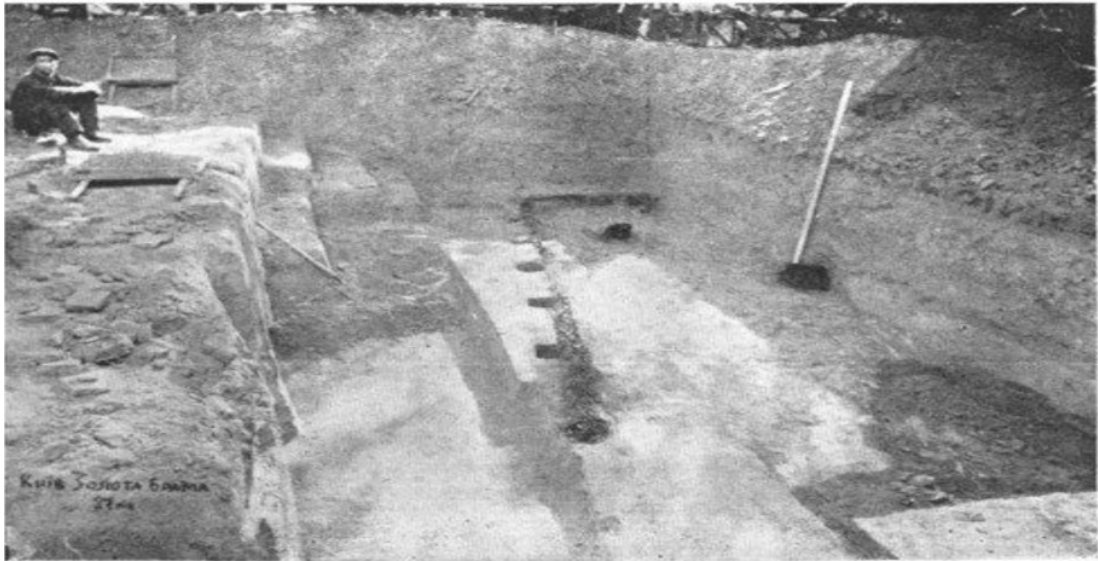
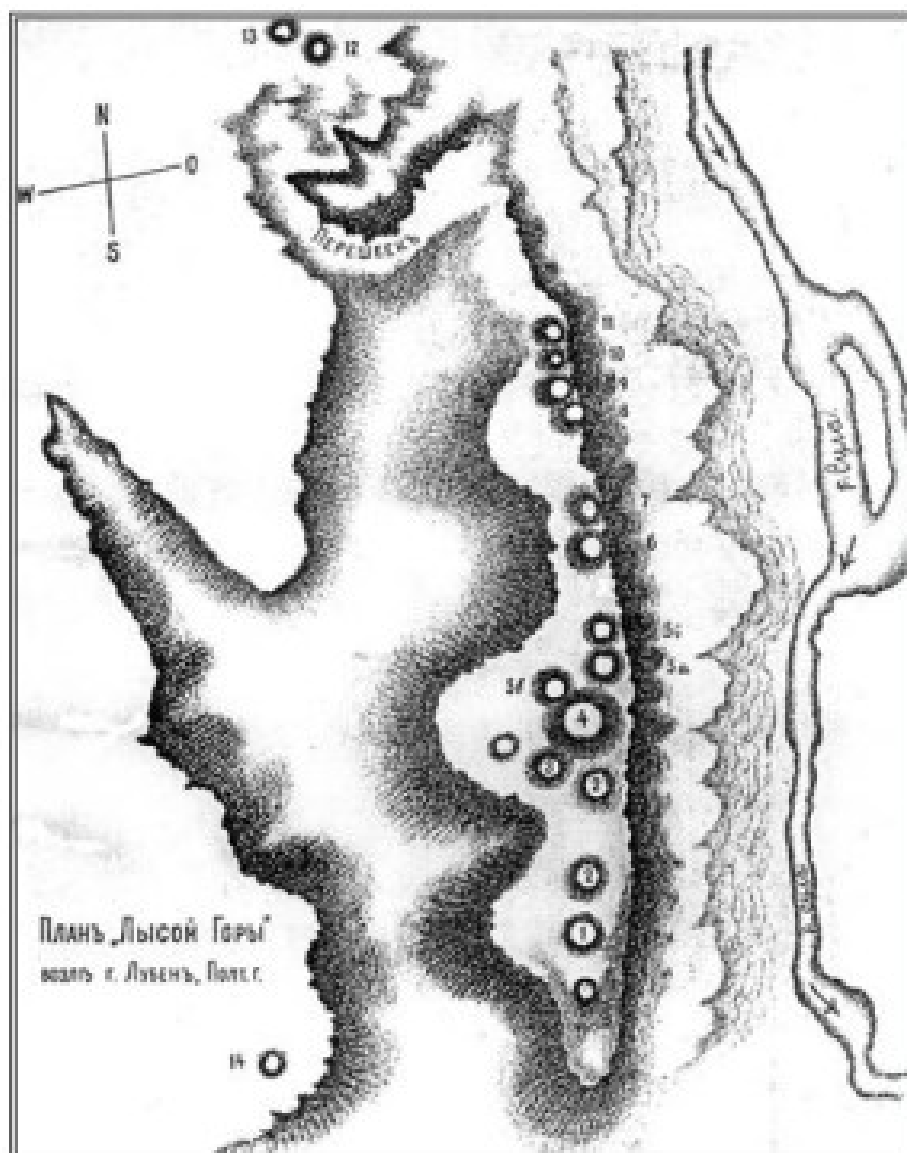

Фото розкопок Золотих воріт. Шейко Д. Археолог Василь Ляскоронський. Ми маємо знати про нього більше. URL: <https://zmist.pl.ua/blogs/arheolog-vasyl-lyaskoronskyj-my-mayemo-znaty-pro-nogo-bilshe> (дата звернення: 21.04.2025).

План розташування курганів, які були досліджені 1892 року. Супруненко О. Б. Лиса Гора у Лубнах. Лубни: ВКФ «Інтер-Парк», 2016. С.5.

Знахідки В. Г. Ляскоронським із курганів, 1881 і 1883 рр. Супруненко О.
Б. Лиса Гора у Лубнах. Лубни: ВКФ «Інтер-Парк», 2016. С.5.

